

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

# تعلیمات اجتماعی

چهارم دبستان

این کتاب در سال ۱۳۸۱ مورد تجدیدنظر کلی و بازنویسی قرار گرفت.

## وزارت آموزش و پرورش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف : دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

نام کتاب : تعلیمات اجتماعی چهارم دبستان - ۱۸

مؤلفان : مرحوم حسین خلیلی‌فر، گروه تاریخ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی و دکتر غلامعلی حدّادعادل

تجدیدنظرکنندگان : دکتر ناهید فلاحیان، جمشید نوروزی و محمدشریف متولّی

با همکاری جمعی از معلّمان و گروه هماهنگی ابتدایی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

ویراستار : افسانه حجتی طباطبایی

آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع : اداره‌ی کلّ نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی

رسام : هدیه‌بندار

نقاش : مریم کیوان، طاهره حسن‌زاده، مریم انصاری و محمدحسن معماری

صفحه‌آرا : طرفة سهانی

طراح جلد : طاهره حسن‌زاده

ناشر : اداره‌ی کلّ نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی

تهران : خیابان ایران‌شهر شمالی - ساختمان شماره‌ی ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)

تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کدپستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹

وب‌سایت: [www.chap.sch.ir](http://www.chap.sch.ir)

چاپخانه : شرکت افست «سهامی عام» ([WWW.Offset.ir](http://WWW.Offset.ir))

سال انتشار : ۱۳۹۲

حقّ چاپ محفوظ است.

شابک ۹۶۴-۰۵-۰۰۴۹-۶ ISBN 964-05-0049-6



امام خمینی بسیار مرتب بودند؛ یعنی، از آن ساعت صبح که از خواب بیدار می‌شدند، هیچ کارشان بدون برنامه نبود و هیچ وقت بدون برنامه زندگی نکردند. مطالعه‌شان سر ساعت بود، استراحتشان سر ساعت، خوابشان سر ساعت، به رادیو گوش کردنشان سر ساعت و خلاصه تمام کارهایشان - حتی عبادتشان - سر ساعت بود.

معلمان محترم و اولیای گرامی دانش آموزان و صاحب نظران می توانند نظر اصلاحی خود را در باره ی مطالب  
این کتاب از طریق نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۱۵۸۵۵/۳۶۳ - گروه درسی مربوط و یا پیام نگار (Email)  
talif@talif.sch.ir ارسال نمایند.

و قهر نامه ی رزی و تایت کتاب نامی رزی

# جغرافیا

- ۱- محیط زندگی ما ۲
- ۲- چه وسایلی به یادگیری جغرافیا کمک می کنند؟ ۶
- ۳- نقشه چیست؟ ۱۱
- ۴- چگونه جهت های جغرافیایی را پیدا کنیم؟ ۱۷
- ۵- ناهمواری های ایران (سرزمین های بلند) ۲۳
- ۶- ناهمواری های ایران (سرزمین های پست) ۲۸
- ۷- آب و هوا چیست؟ ۳۲
- ۸- نواحی آب و هوایی ایران کدام اند؟ ۳۷
- ۹- دریاها و دریاچه های ایران ۴۴
- ۱۰- چرا رودها برای ما اهمیت دارند؟ ۵۱
- ۱۱- راه ها در زندگی ما چه نقشی دارند؟ ۵۶
- ۱۲- راه های ایران ۶۲

## تاریخ

- |     |                                 |
|-----|---------------------------------|
| ۷۰  | ۱- زندگی انسان در گذشته‌های دور |
| ۷۵  | ۲- پیدایش روستاها               |
| ۷۸  | ۳- نخستین شهرها                 |
| ۸۱  | ۴- پیامبران الهی                |
| ۸۶  | ۵- مهاجرت آریایی‌ها             |
| ۸۹  | ۶- هخامنشیان                    |
| ۹۵  | ۷- اشکانیان                     |
| ۱۰۰ | ۸- ساسانیان                     |
| ۱۰۴ | ۹- طلوع خورشید اسلام در ایران   |

## تعلیمات مدنی

- |     |                   |
|-----|-------------------|
| ۱۰۸ | ۱- خانواده        |
| ۱۱۱ | ۲- زندگی خانوادگی |
| ۱۱۴ | ۳- مدرسه          |
| ۱۱۷ | ۴- مسجد           |
| ۱۲۰ | ۵- زندگی روستایی  |
| ۱۲۳ | ۶- زندگی شهری     |
| ۱۲۸ | ۷- ملت ایران      |
| ۱۳۱ | ۸- امت اسلامی     |



## همکار گرامی

بروز تحولات آموزشی دوره‌ی ابتدایی در سال‌های اخیر، ضرورت تغییر آموزش‌های محیطی و اجتماعی را نیز آشکار می‌سازد. بر این اساس شورای برنامه‌ریزی، در حال تدوین برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی با رویکرد تلفیقی با تأکید بر پرورش مهارت‌های زندگی فردی و اجتماعی است. در این میان، تا زمانی که برنامه‌ی جدید تدوین شود، گروه مطالعات اجتماعی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی با استفاده از نظریات معلمان به ساماندهی مجدد کتاب‌های تعلیمات اجتماعی موجود پرداخت تا بدین‌وسیله ضمن کاهش مشکلات فعلی این کتاب‌ها، راه برای برنامه‌ی موردنظر هموار شود.

مهم‌ترین تغییرات این کتاب اصلاح متون و ساماندهی مجدد محتوا با تأکید بر کاهش حجم محفوظات، به روز کردن اطلاعات و افزودن مطالب جدید، استفاده از عکس‌ها و نقشه‌های جدید و طرح‌های متنوع به منظور افزایش جذابیت و انگیزه‌ی لازم برای یادگیری مؤثرتر است. درس تعلیمات اجتماعی باید فضایی مملو از نشاط و سرزندگی بیافریند و دانش‌آموزان را به تحرک و فعالیت برانگیزد. یکی از هدف‌های مهم تغییر این کتاب، توجه بیشتر به پرورش مهارت‌های اجتماعی و افزایش علاقه به سرزمین و محیط زندگی دانش‌آموزان است. برای دستیابی به این هدف، باید شیوه‌های مناسب یادگیری – یاددهی را اختیار کرد و از روش‌های فعال نظیر پرسش و پاسخ، بحث گروهی، بازدید علمی، ایفای نقش، نمایش فیلم یا ترکیبی از آن‌ها بهره گرفت. برای تدریس بهتر کتاب، توجه شما را به نکات زیر جلب می‌کنیم.

● همواره قلمرو پرورش مهارت‌های اجتماعی را در نظر بگیرید و از تأکید زیاد بر حفظ کردن اطلاعات بپرهیزید. بخش عمده‌ی فعالیت‌های کتاب برای کار در کلاس در نظر گرفته شده است. بهتر است دانش‌آموزان را گروه‌بندی کنید، به کار گروهی و مشارکتی بهای بیشتری بدهید و فضای لازم را برای فعالیت و اظهار نظر همه‌ی دانش‌آموزان فراهم کنید.

● درس‌های اولیه‌ی بخش جغرافیا جنبه‌ی کلیدی و مهارتی بیشتری دارند. برای این که نتیجه‌ی

بهتری به دست آورید، به کمک مسئول مدرسه وسایل لازم مانند انواع نقشه، عکس، کره‌ی جغرافیایی و نظایر آن را به تعداد کافی از قبل آماده کنید. از اهداف عمده‌ی این بخش، تقویت مهارت‌های مشاهده‌ی دقیق، خواندن و تفسیر نمودار و عکس، ترسیم نقشه‌ی کلاس و جهت‌یابی است. از وادار کردن دانش‌آموزان به ترسیم نقشه‌های اضافی به‌طور جدی پرهیزید. برای تقویت مهارت جهت‌یابی، بهتر است تمرین‌های زیادی را در فضای باز مدرسه تدارک ببینید.

هم‌چنین، به‌منظور تدریس بهتر مفاهیم مربوط به ناهمواری‌ها، به کمک دانش‌آموزان مدل‌ها و ماکت‌هایی را با گچ، مقوّا و کاغذ یا چوب و غیره بسازید و رنگ‌آمیزی کنید و به کلاس ببرید.

● در بخش تاریخ و تعلیمات مدنی، پرسش‌هایی برای گفت‌وگو در کلاس طراحی شده که هدف از طرح آن‌ها، تقویت مهارت‌های بحث و اظهارنظر کردن، فکر کردن، استدلال کردن و بالاخره، تقویت اعتماد به نفس در کودکان است. باید توجه داشت که این پرسش‌ها الزاماً پاسخ مشخصی ندارند و ممکن است با توجه به دیدگاه‌های مختلف، پاسخ‌هایی متفاوت داشته باشند. از این پرسش‌ها در امتحانات کتبی استفاده نکنید.

در تدریس بخش تاریخ نیز استفاده از روش‌های فعال، به‌ویژه روش ایفای نقش، می‌تواند به افزایش تحرّک و نشاط در کلاس کمک مؤثری کند.

● برای نیل به اهداف آموزشی این درس، باید به شیوه‌های ارزش‌یابی، به‌ویژه ارزش‌یابی مستمر، توجه کنیم. ارزش‌یابی مستمر تنها به پرسش دربارہ‌ی متن درس منحصر نمی‌شود و به هرگونه فعالیت دانش‌آموزان – اعم از مشاهده، ابراز علاقه به موضوع، مشارکت در کار گروهی، جمع‌آوری عکس و اطلاعات، گزارش‌نویسی و تحقیق – نمره‌ای تعلق می‌گیرد. شایان ذکر است که نمره‌ی ارزش‌یابی مستمر این درس، الزاماً نباید با نمره‌ی پایانی هم‌خوانی داشته باشد و چه‌بسا بر آن ارجحیت دارد. برای این که ارزش‌یابی‌های مستمر به شکل صحیح صورت گیرد، تهیه‌ی سیاهه‌ها (چک‌لیست‌ها)ی مختلف از سوی معلمان ضروری است.

در آزمون‌های کتبی، از انواع سؤال‌ها استفاده کنید و از طرح پرسش‌هایی با پاسخ‌های طولانی پرهیزید. هم‌چنین، از زیرنویس عکس‌ها و نقشه‌ها و بخش‌های برای مطالعه، فعالیت و گفت‌وگو در کلاس، سؤال طرح نکنید.

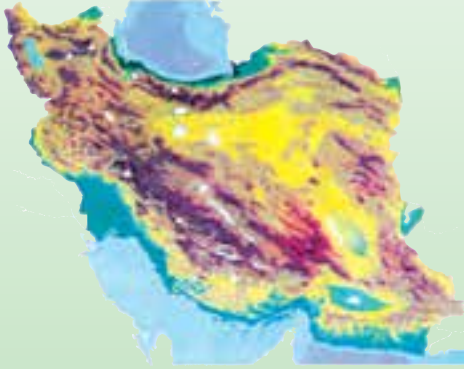
امید است شما معلمان عزیز با به کارگیری روش‌های فعال و مشارکت دادن دانش‌آموزان در فرایند تدریس، برای آن‌ها فضایی پرنشاط و دل‌پذیر در کلاس‌های درس فراهم آورید.

گروه مطالعات اجتماعی – دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی



# بخش اول

## جغرافیا



# درس ۱

## محیط زندگی ما









**شما در کجا زندگی می‌کنید؟ در شهر یا روستا؟**

با دقت به محیط اطراف خود نگاه کنید. آیا در اطراف محلّ زندگی شما، کوه یا جنگل وجود دارد؟ رود و دریا چه‌طور؟ اگر در روستا زندگی می‌کنید، آب و هوای روستای شما چگونه است؟ چه گیاهانی در اطراف محلّ زندگی شما رویده‌اند؟ در روستای شما بیشتر چه محصولاتی کاشته می‌شود؟ آیا اهالی روستای شما دام‌پروری هم می‌کنند؟ خانه‌ها از چه موادی ساخته شده‌اند؟ روستای شما با چه راه‌هایی به شهرها یا روستاهای اطراف مربوط می‌شود؟ راه خاکی، آسفالتی یا راه‌آهن؟



اگر در شهر زندگی می‌کنید، فاصله‌ی مدرسه‌ی شما تا خانه کم است یا زیاد؟ با چه وسیله‌ای به مدرسه می‌روید؟ از کدام کوچه‌ها و خیابان‌ها عبور می‌کنید؟ در محله‌ای که شما زندگی می‌کنید، چه مغازه‌هایی وجود دارد؟ هوای شهر شما پاکیزه است یا آلوده؟ خانه‌ها از چه موادی ساخته شده‌اند؟ آیا در شهر محلّ زندگی شما کارخانه‌هایی وجود دارد؟ در این کارخانه‌ها چه چیزهایی ساخته می‌شوند؟ به فعالیت‌های مردم شهر خود دقت کنید. آن‌ها به چه کارهایی مشغول‌اند؟

شما با پاسخ دادن به این سؤال‌ها، می‌توانید محلّ زندگی خود را بهتر بشناسید.

۱- بار اهنمایی معلّم، به چند گروه تقسیم شوید. سپس، به تصویرهای این درس توجّه کنید و بگویید از هر تصویر چه چیزهایی درباره‌ی محیط زندگی مردمی که در آن‌جا زندگی می‌کنند، می‌فهمید. محیط زندگی شما به کدام تصویر بیشتر شبیه است؟ چرا؟



۲- تاکنون به کدام شهرها یا روستاها سفر کرده‌اید؟ چه اطلاعاتی درباره‌ی آن مکان‌ها یا چگونگی زندگی مردم آن‌جا دارید؟ برای هم‌کلاسی‌هایتان توضیح دهید.

همان‌طور که می‌دانید، همه‌ی محیط‌ها شبیه به محیط زندگی ما نیستند. پس، ما چگونه می‌توانیم محیط‌های دیگر را بشناسیم؟ آیا برای شناخت محیط‌های دیگر می‌توانیم به همه‌جا سفر کنیم؟

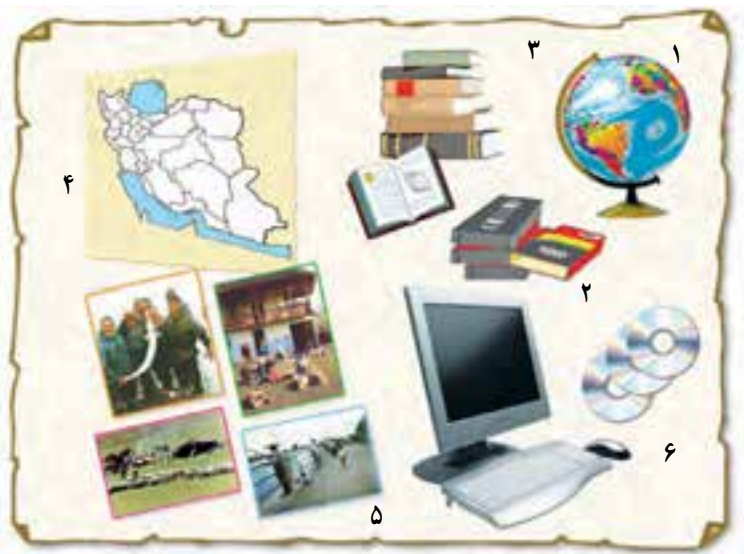
یکی از راه‌های شناخت محیط زندگی خود و دیگران، مطالعه‌ی جغرافیاست.

دانش جغرافیا به ما کمک می‌کند که محیط زندگی خود و محیط‌های دیگر را بشناسیم و از چگونگی زندگی مردم در مکان‌های مختلف آگاه شویم.



## چه وسایلی به یادگیری جغرافیا کمک می‌کنند؟

به شکل زیر نگاه کنید و به کمک معلم، نام وسایلی را که می‌بینید، بنویسید.



رایانه	۶	۵	۴	۳	فیلم	۲	۱
--------	---	---	---	---	------	---	---

این وسایل به ما کمک می‌کنند تا جغرافیا را بهتر بیاموزیم.

- شاید تاکنون عکس‌ها و فیلم‌هایی از شهرها و کشورهای دیگر، مردم آن‌ها، درّه‌ها و کوه‌ها یا حیواناتی که در جاهای دیگر زندگی می‌کنند، دیده باشید. عکس‌ها برای شناختن مکان‌های مختلف چه کمکی به ما می‌کنند؟



دامنه‌ی کوه

خانه‌ها

جاده

ساختمان

پل

رود

درختان



خانواده‌ی روستایی — گیلان



عشایر قشقایی — فارس





● یک وسیله‌ی دیگر هم وجود دارد که از آن برای آموختن جغرافیا استفاده می‌کنند.  
این وسیله، کره‌ی جغرافیایی نام دارد.



شکل کره مانند توپ است. هر جسمی  
که مانند توپ باشد، کروی نامیده می‌شود.  
زمینی که ما روی آن زندگی می‌کنیم و  
شهرها و کشورها روی آن قرار دارند،  
به شکل یک کره‌ی بسیار بزرگ است که به  
آن کره‌ی زمین گفته می‌شود.

عکس و فیلم و نقشه و کره‌ی جغرافیایی از وسایل یادگیری جغرافیا هستند.





۱- یک کره‌ی جغرافیایی را به کلاس بیاورید و آن را مشاهده کنید.

- رنگ آبی روی کره چه چیزی را نشان می‌دهد؟  
 - خشکی‌های زمین وسعت بیشتری دارند یا آب‌ها؟  
 - به کمک دوستان خود، کشور ایران را روی کره پیدا کنید و به یک‌دیگر نشان دهید.

۲- در شکل زیر، نام چیزهایی را که در عکس مشاهده می‌کنید، بنویسید.



۳- اگر در خانه عکس‌هایی از روستا، شهر یا مناظر طبیعی دارید، به کلاس بیاورید. هریک از آن‌ها را روی یک کاغذ سفید بچسبانید. سپس، به‌طور گروهی و به کمک هم‌کلاسی‌هایتان، اجزای هر عکس را مانند شکل بالا معین کنید و بنویسید.



## نقشه چیست؟

آیا تاکنون اتفاق افتاده است که از بالا به چیزی نگاه کنید و شکل آن را بکشید؟  
 به شکل‌های زیر توجه کنید. در این شکل‌ها، تصویر اشیایی را می‌بینید که از بالا به  
 آن‌ها نگاه کرده‌اند. حدس بزنید که هر کدام، تصویر چه چیزی است.



.....



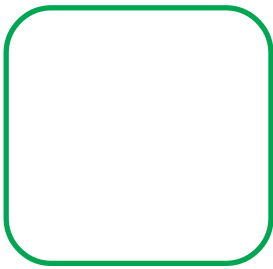
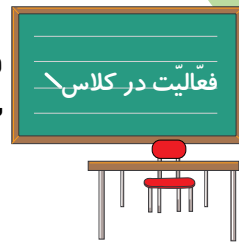
.....



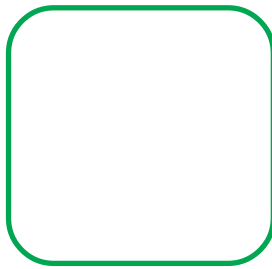
.....



۱- یک مداد تراش و یک جامدادی را روی میز بگذارید  
و همان طور که از بالا به آن ها نگاه می کنید، تصویر آن ها را  
بکشید.



جامدادی

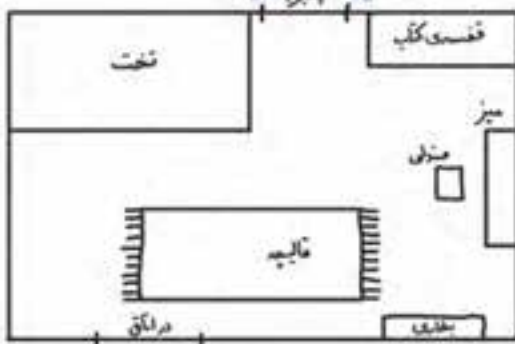


مداد تراش

۲- بار راهنمایی و کمک معلم، چیزهای دیگری را روی میز بگذارید و شکل آن ها  
را از بالا رسم کنید.



۳- به تصویر روبه رو نگاه کنید.  
این تصویر، نقشه ی اتاق حسن است.  
حسن از بالا به اتاق خود نگاه کرده و  
شکل آن را کشیده است.



اکنون شما بار راهنمایی و کمک معلم، نقشه ی کلاس خود را بکشید. تصوّر کنید  
که از بالا به کلاس نگاه می کنید.



● مجسم کنید وقتی یک پرنده از بالا به زمین نگاه می کند، زمین را چگونه می بیند؟



به شکل زیر نگاه کنید. این شکل، نقشه ی همان جایی است که پرنده، در هنگام پرواز می بیند. در این نقشه، ساختمان ها، خیابان ها، درختان و یک دریاچه نشان داده شده است.



اکنون اعدادی را که در تصویر بالا می بینید، به نقشه منتقل کنید.





هواپیما در حال عکسبرداری از یک منطقه



نقشه‌ی همان منطقه



عکس هوایی یک منطقه

اگر از بالا به یک شهر یا روستا نگاه کنیم و آن را در اندازه‌ی خیلی کوچک‌تر روی کاغذ بکشیم، نقشه‌ی ساده‌ای از آن شهر یا روستا به دست می‌آید.

نقشه، شکلی است که زمین یا قسمتی از آن را نشان می‌دهد.

## ● راهنمای نقشه

به نقشه‌ای که از کلاس خود کشیده‌اید، توجه کنید. آیا نام هر چیز را روی شکل آن، نوشته‌اید؟ اگر نخواهیم نام همه چیز را روی شکل آن بنویسیم، چه می‌کنیم؟

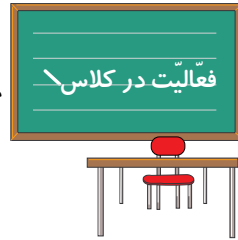
پس از این که نقشه‌ی کلاس خود را رسم کردید،  
برای آن یک **راهنما** درست کنید.



روی هر نقشه، علامت‌هایی وجود دارد. این علامت‌ها برای نشان دادن کوه، تپه، جنگل، دریا، دریاچه، خانه، خیابان و چیزهای دیگر به کار می‌روند. در پایین هر نقشه، یک راهنما وجود دارد. ما به کمک راهنمای نقشه، معنای رنگ‌ها و علامت‌هایی را که در نقشه به کار رفته است، می‌فهمیم. به راهنمای نقشه‌ی زیر نگاه کنید؛ هر علامت چه چیزی را نشان می‌دهد؟

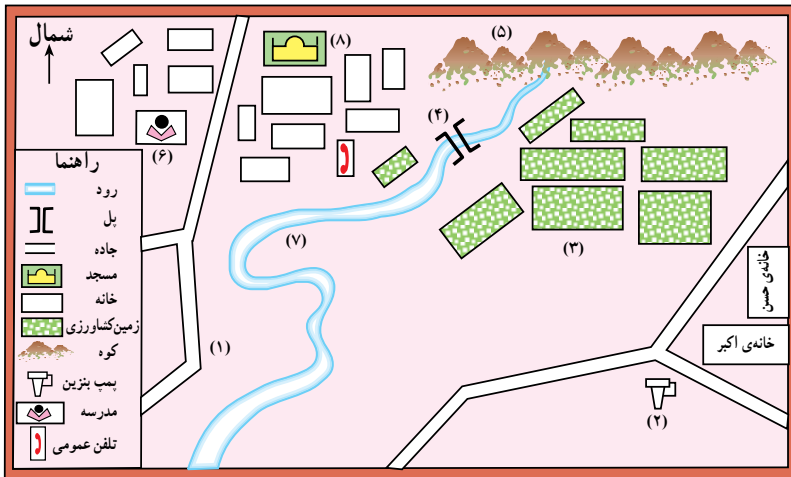






۱- با استفاده از راهنمای نقشه، بگویید هر عدد چه چیزی را روی نقشه نشان می‌دهد.

- |     |          |
|-----|----------|
| (۲) | (۱) جاده |
| (۴) | (۳)      |
| (۶) | (۵)      |
| (۸) | (۷)      |



۲- خانه‌های روی نقشه را متناسب با رنگ راهنمای نقشه، رنگ آمیزی کنید.





## چگونه جهت‌های جغرافیایی را پیدا کنیم؟

در سال گذشته، خواندید که هر روز صبح خورشید از جهت مشرق طلوع می‌کند و در پایان روز در جهت مغرب، غروب می‌کند. اگر در یک صبح آفتابی، طوری بایستیم که دست راست ما به طرف مشرق و دست چپ ما به طرف مغرب باشد، رو به روی ما شمال و پشت سرمان جنوب خواهد بود.



شمال، جنوب، مشرق و مغرب، چهار جهت اصلی هستند.

● منظور از شمال و جنوب چیست؟ یک کره‌ی جغرافیایی را به کلاس بیاورید. آن را



روی میز بگذارید و از بالا به آن نگاه کنید. بالاترین نقطه‌ای که روی کره می‌بینید، قطب شمال نام دارد.

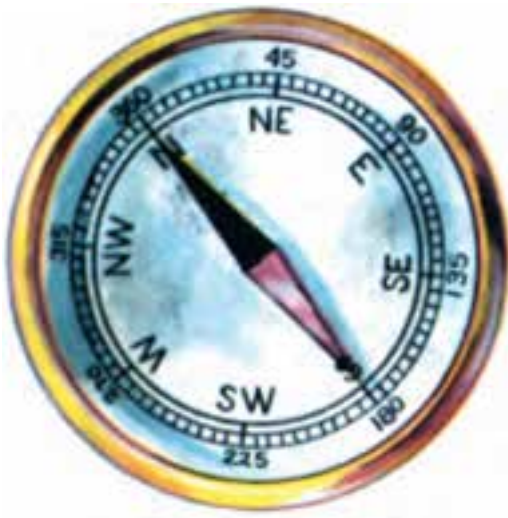
اکنون، نقطه‌ای را روی کره‌ی جغرافیایی انتخاب کنید و انگشت خود را روی آن بگذارید. سپس، انگشتان را به طرف قطب شمال حرکت دهید. در این حال، شما در جهت شمال حرکت می‌کنید. به پایین‌ترین نقطه‌ی زمین که روبه‌روی قطب شمال قرار دارد، قطب جنوب می‌گویند.

اگر انگشت خود را روی نقطه‌ای بگذارید و به طرف قطب جنوب حرکت کنید، در جهت جنوب حرکت می‌کنید.



## ● قطب‌نما

قطب‌نما وسیله‌ای است که جهت قطب شمال و جنوب زمین را نشان می‌دهد.



قطب‌نما یک عقربه‌ی مغناطیسی (آهن‌ربایی)

دارد. نوک این عقربه همیشه در امتداد

شمال – جنوب قرار می‌گیرد.

امسال، شما در کتاب علوم با طرز

کار قطب‌نما و علت این که عقربه‌ی آن به

سمت شمال می‌ایستد، آشنا می‌شوید.

۱- به همراه معلم و هم‌کلاسی‌هایتان در حیاط

مدرسه، جهت‌های شمال، جنوب، مشرق و مغرب را پیدا کنید.

۲- اکنون بگویید: کلاس شما در کدام سمت

(شمالی، جنوبی، شرقی یا غربی) قرار گرفته است؟ در

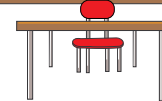
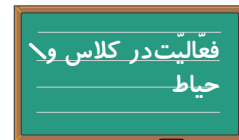
مدرسه در کدام جهت است؟ آب‌خوری مدرسه در کدام

جهت است؟

۳- اگر در خانه، قطب‌نما یا قبله‌نما دارید، آن را به کلاس بیاورید و به

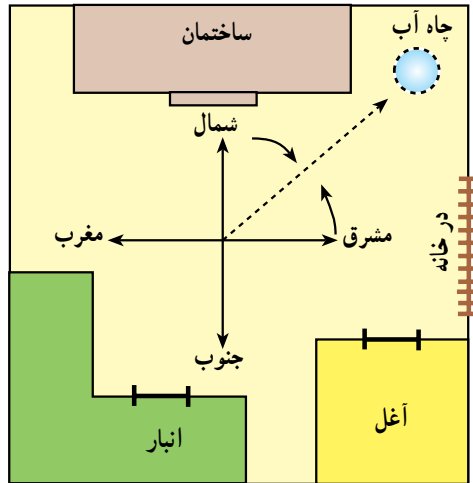
هم‌کلاسی‌هایتان نشان دهید. سپس، به وسیله‌ی آن، جهت شمال و قبله را در حیاط

یا کلاس پیدا کنید.

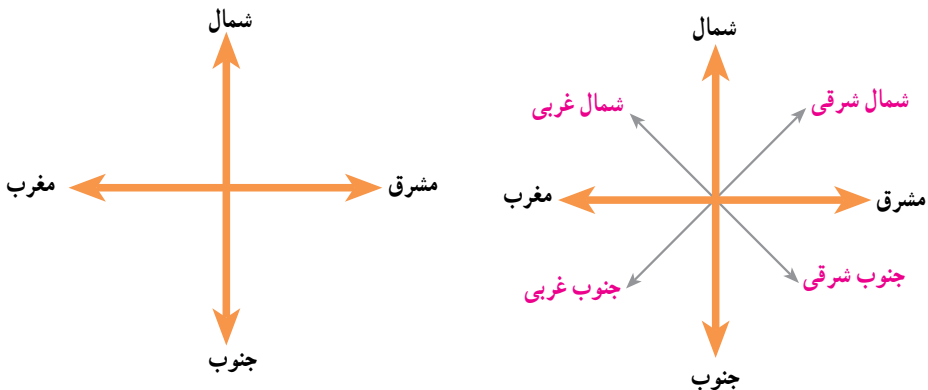


## • جهت‌های فرعی

همه‌ی مکان‌ها به‌طور دقیق در جهت‌های اصلی قرار نگرفته‌اند؛ برای مثال، در شکل زیر که یک خانه‌ی روستایی را نشان می‌دهد، چاه آب، بین شمال و مشرق – یعنی در جهت شمال شرقی – قرار دارد. به این جهت، جهت فرعی می‌گویند.



در شکل زیر، به جهت‌های اصلی و فرعی توجه کنید.



به شمال شرقی، شمال غربی، جنوب شرقی و جنوب غربی جهت‌های فرعی می‌گویند.



## فعالیت در کلاس

۱- با توجه به شکل زیر، جاهای خالی را پر کنید.



– کشتی در جنوب گُل قرار دارد.

– بادبادک در ..... گُل قرار دارد.

– ساعت در ..... گُل قرار دارد.

– کتاب در ..... گُل قرار دارد.

– توپ در ..... گُل قرار دارد.

– پروانه در ..... گُل قرار دارد.

– در خانه‌های خالی، دو تصویر به دلخواه نقاشی کنید. سپس، جهت آن‌ها را

در جمله‌هایی مانند جمله‌های زیر بنویسید.

– ..... در ..... گُل قرار دارد.

– ..... در ..... گُل قرار دارد.



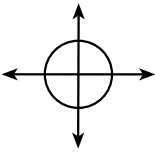
۲- جهت هریک از شکل‌ها را بنویسید.



- خانه ( شمال )  
 مسجد ( ..... )  
 هواپیما ( ..... )  
 جاده ( ..... )  
 مدرسه ( ..... )  
 فیل ( ..... )  
 درختان ( ..... )  
 کوه‌ها ( ..... )

### ۳- بازی و تمرین جهت‌یابی در حیاط مدرسه:

به همراه معلّم و هم‌کلاسی‌هایتان به حیاط مدرسه بروید. جهت‌های شمال، جنوب، شرق و غرب را پیدا کنید و با رسم خط روی زمین نشان دهید. سپس، هریک از دانش‌آموزان در وسط دایره قرار می‌گیرد و دانش‌آموز دیگر به او پنج فرمان می‌دهد؛ برای مثال، پنج قدم به شمال برو، ده قدم به شمال شرقی برو، حالا دو قدم به غرب برو، سه قدم به طرف جنوب غربی و ... اگر دانش‌آموز اشتباه کند، حذف می‌شود و در غیر این صورت، امتیاز می‌گیرد.



- ۴- به نقشه‌ی صفحه‌ی ۶ توجه کنید.  
 - مسجد در جهت شرق جاده قرار دارد.  
 - مدرسه در جهت ..... جاده است.  
 زمین‌های کشاورزی در جهت ..... کوه‌ها هستند.  
 خانه‌ی اکبر در جهت ..... پمپ‌بنزین قرار دارد.

## ناهمواری های ایران

### (سرزمین های بلند)

به تصویر زیر نگاه کنید؛ همان طور که می بینید، بعضی از قسمت های زمین بلندتر و بعضی از قسمت ها پست ترند. کوه ها از زمین های اطراف خود بلندترند. آیا در اطراف محلّ زندگی شما کوه وجود دارد؟ به بالاترین نقطه ی کوه چه می گویند؟ به کوه هایی که مانند زنجیر به یک دیگر متصل شده اند، رشته کوه می گویند. پستی ها و بلندی های زمین در همه جا یکسان نیستند. به پستی ها و بلندی های زمین ناهمواری گفته می شود.

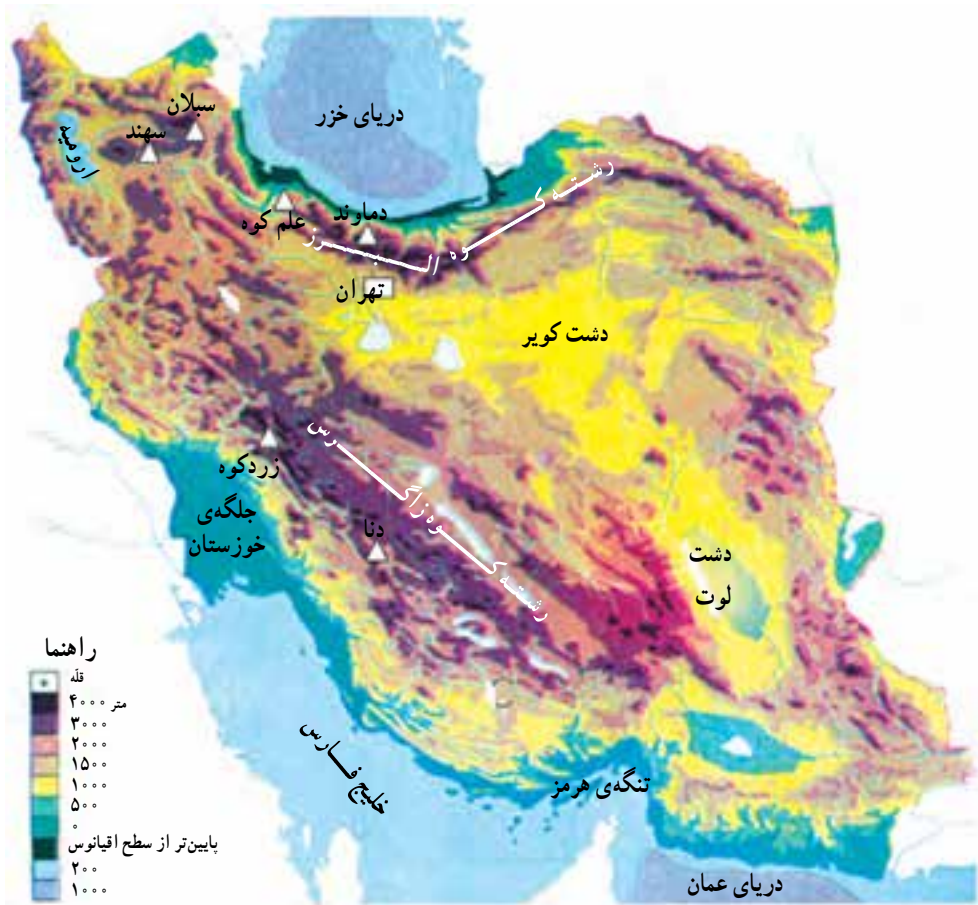




در کشور ما بعضی جاها بسیار بلند و بعضی جاها کم ارتفاع و پست اند. به نقشه‌ی

ناهمواری‌های ایران دقت کنید. در این نقشه، پستی‌ها و بلندی‌ها با رنگ‌های مختلف نشان داده شده است. رنگ قهوه‌ای پررنگ نشانه‌ی چیست؟

همان‌طور که در نقشه می‌بینید، دو رشته کوه مهم در شمال و مغرب ایران وجود دارد.



نقشه‌ی ناهمواری‌های ایران





البرز، رشته‌کوه بسیار بلندی است که در شمال ایران کشیده شده است. این رشته‌کوه قله‌های بلند زیادی دارد. بلندترین قله‌ی رشته‌کوه البرز، دماوند نام دارد. دماوند بلندترین قله‌ی ایران است (۵۶۱۰ متر). جای این قله را روی نقشه نشان دهید.

رشته‌کوه زاگرس در مغرب و جنوب غربی ایران قرار دارد. آیا می‌توانید با توجه به نقشه، دو قله‌ی بلند زاگرس را نام ببرید؟

به جز رشته‌کوه‌های البرز و زاگرس، در قسمت‌های داخلی و شرقی ایران هم کوه‌های دیگری وجود دارند.



شهری در کوهپایه — تهران



روستایی در کوهپایه

به زمین‌های پایین کوه، کوهپایه می‌گویند. در بیشتر کوهپایه‌ها، شهرها و روستاهایی به وجود آمده‌اند.



۱- روی شکل، رشته‌کوه، کوهپایه، رود، قله و زمین‌های پست را مشخص کنید و بنویسید.



سپس، شکل را رنگ‌آمیزی کنید.

۲- روی نقشه‌ی ایران، نام قله‌های دماوند، دنا و زردکوه را بنویسید.  
رشته‌کوه‌ها را با مداد قهوه‌ای و دریاها را با مداد آبی رنگ کنید.  
نام رشته‌کوه‌های البرز و زاگرس را روی نقشه بنویسید.



۳- به نظر شما سرزمین‌های بلند برای زندگی و سکونت انسان مناسب‌ترند یا سرزمین‌های پست؟ چرا؟ گفت و گو کنید و دلیل بیاورید.



سرزمین پست و هموار



سرزمین بلند

## پرسش

- ۱- بلندترین قلّه‌ی ایران، قلّه‌ی ..... است.
- ۲- رشته کوه ..... در شمال ایران و رشته کوه ..... در مغرب و جنوب غربی ایران قرار دارد.
- ۳- جمله‌ی صحیح را با حرف (ص) و جمله‌ی غلط را با حرف (غ) مشخص کنید.
- در کوهپایه‌ها، شهرها و روستاهای زیادی به وجود آمده‌اند. ( )
- به پستی‌های زمین، ناهمواری می‌گویند. ( )



## ناهمواری های ایران

### (سرزمین های پست)



دشت کویر

● در کشور ما کوه های بلند و زمین های صاف و هموار وجود دارد. به زمین های هموار دشت می گویند.

خاک بعضی از دشت ها - مانند دشت کویر - شور است و برای کشاورزی مناسب نیست. برعکس، خاک بعضی از دشت ها حاصل خیز است و کشاورزی در آن ها رونق دارد. در این دشت های حاصل خیز روستاها و شهرهای زیاد و پرجمعیتی به وجود آمده اند.



یک دشت حاصل خیز

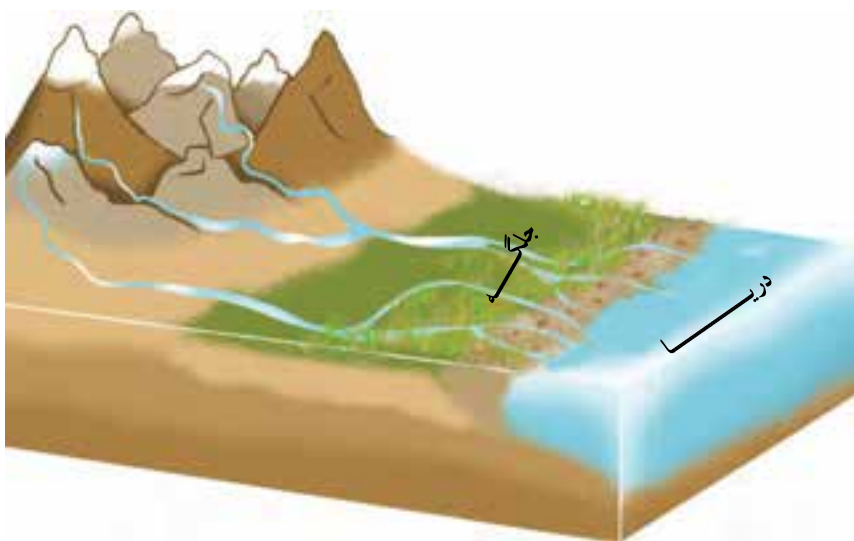


به نقشه‌ی درس قبل توجه کنید و جای دو دشت وسیع ایران – یعنی دشت کویر و دشت لوت – را روی آن نشان دهید.

● در کوهستان‌ها برف فراوان می‌بارد. با گرم شدن هوا، به تدریج برف کوه‌ها آب می‌شود و از جاری شدن آب بر روی زمین، جویبار پدید می‌آید. جویبارها از کوه‌ها سرازیر می‌شوند و از به هم پیوستن آن‌ها، رود تشکیل می‌شود.

رودها و جویبارها پیوسته دامنه‌ی کوه‌ها را می‌شویند و سنگ‌های بزرگ و کوچک را می‌غلتانند. از برخورد سنگ‌ها به یک‌دیگر، شن و ماسه‌ی فراوان تولید می‌شود. به شن و ماسه و گل ولایی که رودها به همراه می‌برند، آبرفت می‌گویند.

وقتی رودها به طرف دریا می‌روند، آبرفت فراوانی را که با خود آورده‌اند، در نزدیکی دریا ته‌نشین می‌کنند. این آبرفت‌ها روی هم انباشته می‌شوند و پس از سال‌های زیاد، جلگه را به وجود می‌آورند.



جلگه چگونه به وجود می‌آید؟

برخی از جلگه‌های ایران بسیار حاصل خیز و پهناورند؛ مانند جلگه‌ی خوزستان.





با راهنمایی معلم و به‌طور گروهی، با خمیر، مقوا، کاغذ، چوب یا وسایل دیگر، مدلی درست کنید و انواع ناهمواری‌ها (رشته کوه، قله، جلگه، دشت و ...) را روی آن نشان دهید.



- ۱- با استفاده از نقشه‌ی این درس، جلگه‌های مهم ایران را نام ببرید.
- ۲- جلگه‌های جنوبی ایران را با مداد سبز، رنگ آمیزی کنید.



## پرسش



- ۱- آبرفت چیست؟
  - ۲- جلگه چگونه به وجود می‌آید؟
  - ۳- چرا در بعضی از دشت‌ها، روستاها و شهرهای زیادی به وجود آمده‌اند؟
  - ۴- جمله‌ی صحیح را با حرف (ص) و جمله‌ی غلط را با حرف (غ) مشخص کنید.
- از به هم پیوستن جویبارها، رود به وجود می‌آید. ( )
  - خاک دشت کویر برای کشاورزی مناسب است. ( )
  - به زمین‌های صاف و هموار، دشت می‌گویند. ( )

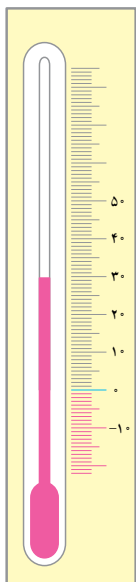


## آب و هوا چیست؟

امروز هوا چگونه است؟ گرم است یا سرد؟  
 آفتابی است یا ابری؟ باد می‌وزد یا نه؟  
 برف می‌بارد یا باران؟







دماسنج

به دماسنج نگاه کنید. دمای هوا چند درجه است؟

به کمک معلم، دماسنجی به کلاس بیاورید و به دیوار نصب کنید. هم اکنون دمای هوای کلاس شما چند درجه است؟

## ● دما

دمای هوا همیشه یکسان نیست. در هنگام صبح و شب، هوا خنک تر و در هنگام ظهر، هوا گرم تر است. در فصل تابستان، هوا گرم و در فصل زمستان، هوا سرد است. اکنون به متوسط دمای هوای شهر یزد در ماه های مختلف سال توجه کنید.



شهر یزد، آب و هوای گرم و خشک



## شهر یزد (دما)

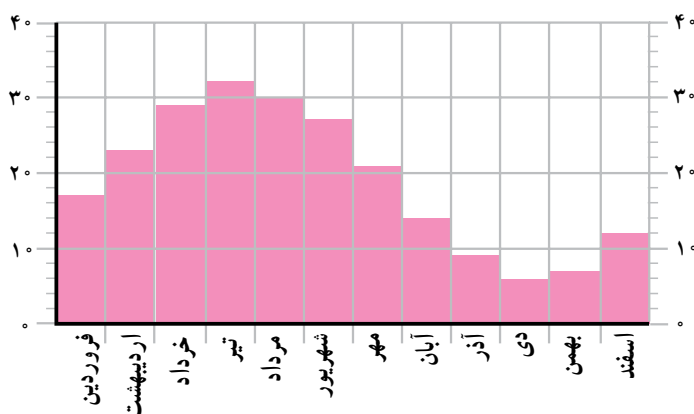
ماههای سال	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند
درجه‌ی سانتی‌گراد	۱۷	۲۳	۲۹	۳۲	۳۰	۲۷	۲۱	۱۴	۹	۶	۷	۱۲

— گرم‌ترین و سردترین ماه‌های سال کدام‌اند؟

ما می‌توانیم براساس عددهای این جدول، نموداری رسم کنیم. این نمودار تغییرات

دما را در ماه‌های مختلف سال نشان می‌دهد.

درجه‌ی سانتی‌گراد



دمای یزد



## ● بارش

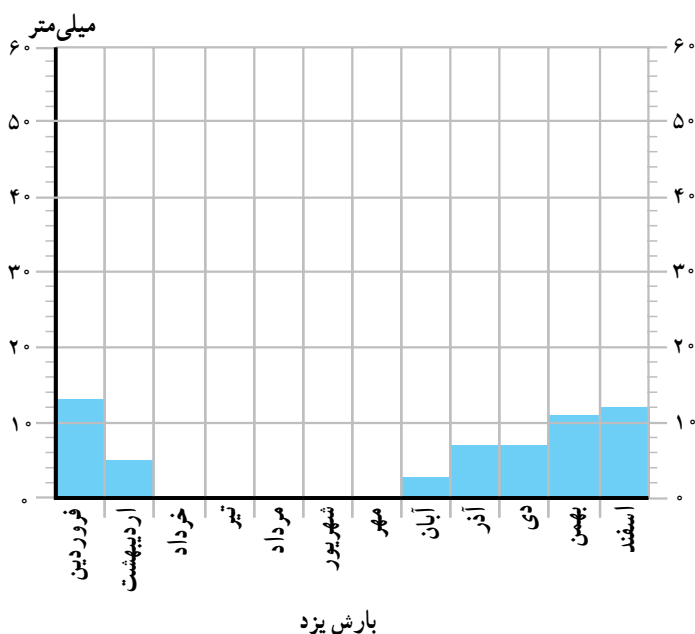
آیا به تازگی در محلّ زندگی شما باران یا برف باریده است؟  
همان‌طور که می‌دانید، مقدار بارش در همه‌ی ماه‌های سال یکسان نیست.

مقدار بارش را چگونه اندازه می‌گیریم؟

اکنون به مقدار متوسط بارش شهر یزد در ماه‌های مختلف سال توجه کنید.

شهر یزد (بارش)

ماه‌های سال	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند
میلی‌متر	۱۳	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۷	۷	۱۱	۱۲



— مقدار بارش در کدام ماه بیشتر است؟

— در کدام ماه‌ها باران نمی‌بارد؟ (ماه‌های خشک)

● همان‌طور که می‌بینید، در شهر یزد در بیشتر ماه‌های سال، هوا گرم است و باران، کم می‌بارد.

به همین علت، می‌توان گفت که آب و هوای شهر یزد گرم و خشک است.





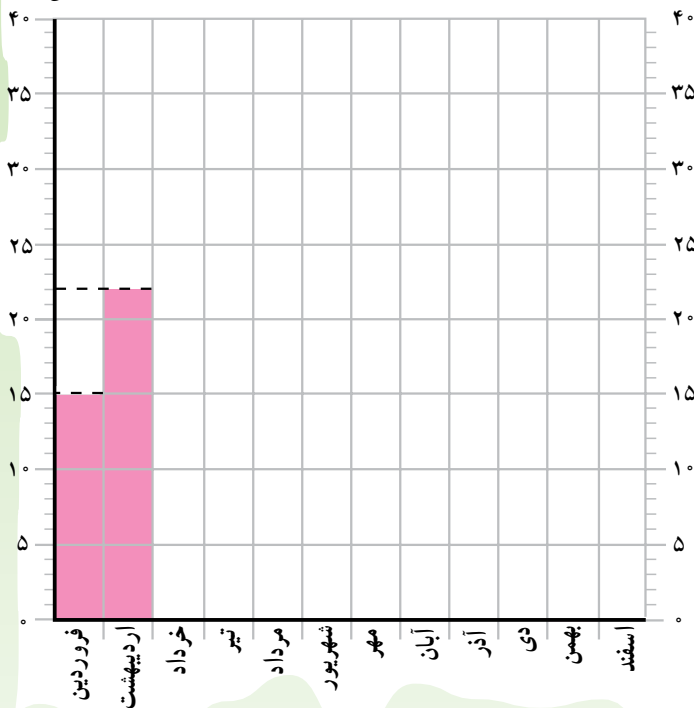
۱- وضع هوا و تغییرات آن را مدت یک هفته در نظر بگیرید و در جدول زیر یادداشت کنید.

روزهای هفته	شنبه	یکشنبه	دوشنبه	سه‌شنبه	چهارشنبه	پنج‌شنبه	جمعه	مثال
وضع هوا								
ابری								تمام روز ابری
آفتابی								—
نیمه ابری								—
بارندگی								°
دما								۱۰ درجه
باد								ملایم

۲- در جدول زیر، میزان متوسط دما در شهر اصفهان در ماه‌های مختلف سال

نوشته شده است. نمودار مقابل آن را کامل و رنگ آمیزی کنید.

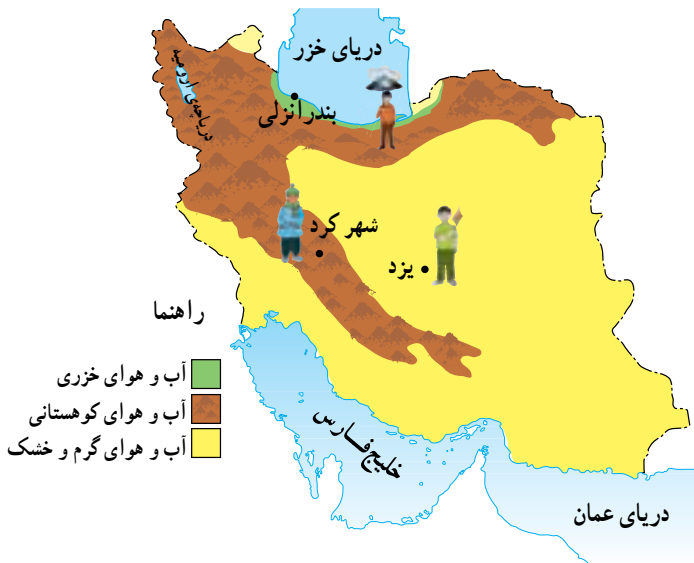
درجه‌ی سانتی‌گراد



درجه	ماه‌های سال
۱۵	فروردین
۲۲	اردیبهشت
۲۶	خرداد
۳۰	تیر
۲۹	مرداد
۲۶	شهریور
۲۴	مهر
۱۶	آبان
۸	آذر
۴	دی
۶	بهمن
۱۰	اسفند

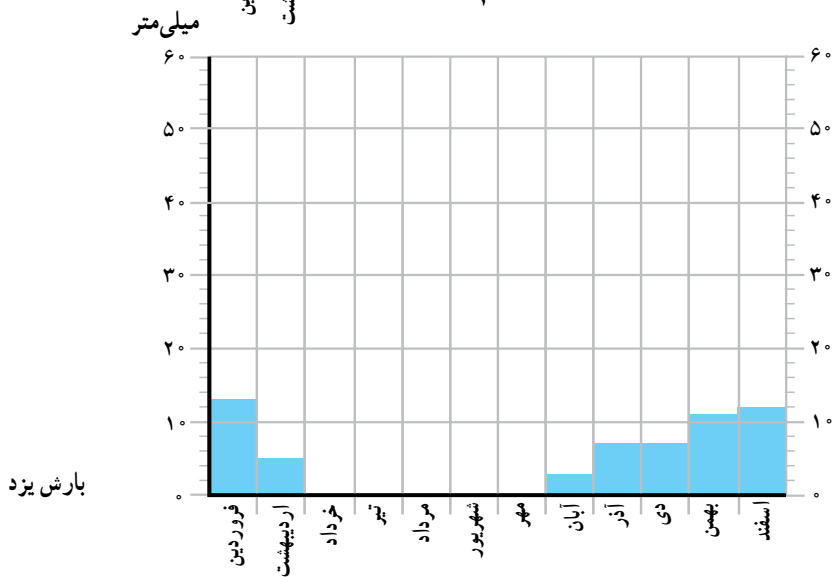
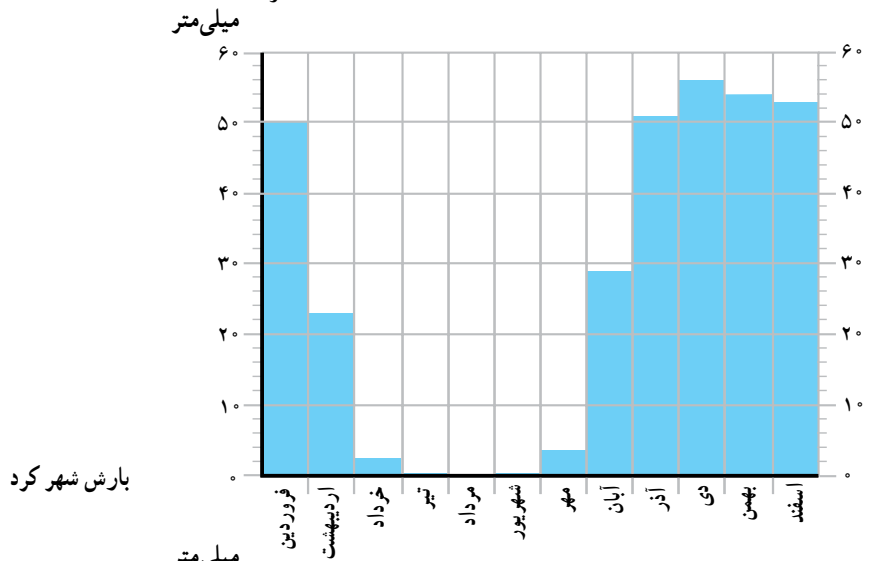
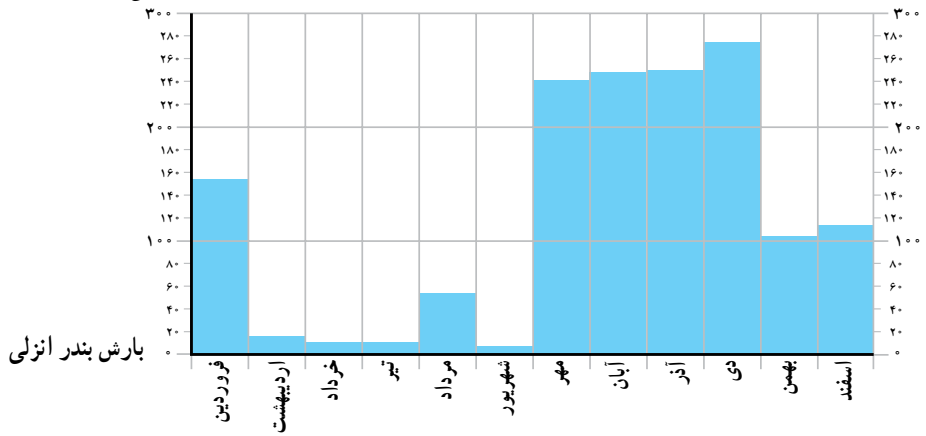
## نواحی آب و هوایی ایران کدام اند؟

کشور ما ایران، کشور پهناوری است. برخی جاهای آن، کوهستانی و برخی جاها پست و کم ارتفاع است. بخشی از سرزمین های ایران در کنار دریا واقع شده اند و بخش های وسیعی از دریا فاصله دارند؛ بنابراین، نوع آب و هوا در همه جای ایران یکسان نیست.



برای مثال، هم اکنون در کناره های دریای خزر، باران فراوان می بارد و هوا خنک شده است؛ در حالی که در نواحی جنوبی ایران دوره ی گرما هنوز ادامه دارد. در همین زمان، در برخی نواحی کوهستانی ایران هوا سرد است و حتی برف می بارد. به نقشه توجه کنید. در این نقشه، سه شهر ایران را که در جاهای مختلف قرار دارند،

مقدار متوسط دما و بارش را در این سه شهر مقایسه می کنیم . میلی متر



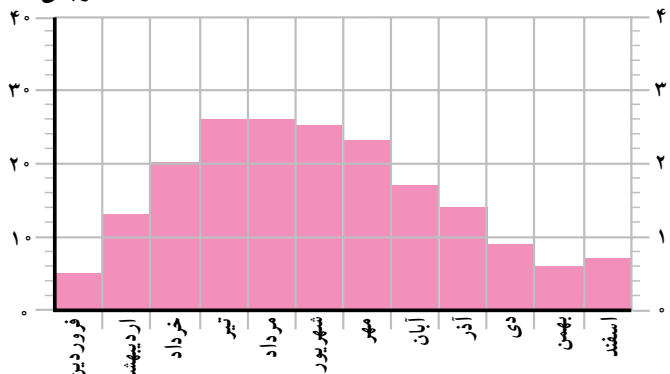
## ● بارش

- در کدام شهر در همه‌ی ماه‌های سال باران می‌بارد؟
- کدام شهر کمترین مقدار بارندگی را دارد؟ (تعداد ماه‌های خشک آن بیشتر است.)

## ● دما

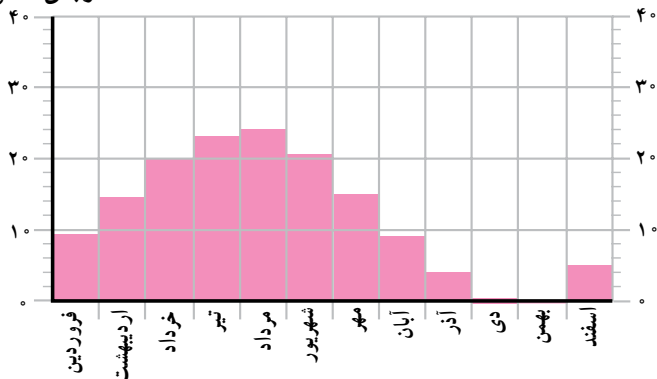
- در تیرماه، کدام شهر گرم‌تر است؟
- در دی ماه، کدام شهر سردتر است؟

درجه‌ی سانتی‌گراد



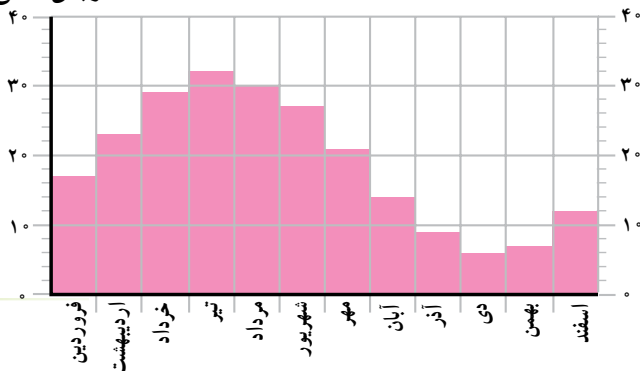
دمای بندرانزلی

درجه‌ی سانتی‌گراد



دمای شهر کرد

درجه‌ی سانتی‌گراد



دمای یزد



همان‌طور که می‌بینید، آب و هوای این سه شهر متفاوت است. این شهرها در نواحی آب و هوایی مختلف قرار دارند. به‌طور کلی، در ایران سه ناحیه‌ی آب و هوایی وجود دارد.

## ناحیه‌ی خزری

به نقشه‌ی صفحه‌ی ۳۷ نگاه کنید؛ رنگ سبز، کناره‌های پست دریای خزر را نشان می‌دهد. وسعت ناحیه‌ی خزری بسیار کم است.

در این ناحیه، باران فراوان می‌بارد و گرما و سرمای شدید وجود ندارد. به همین علت، در این ناحیه جنگل‌های انبوه و چمنزارهای سبز و زیبا پدید آمده‌اند.



جنگل‌ها و چمنزارهای انبوه — رامسر

خاک حاصل‌خیز و آبرفتی و آب فراوان باعث رونق کشاورزی در این ناحیه شده

است.



برداشت محصول چای — گیلان



## ناحیه‌ی کوهستانی

به نقشه‌ی صفحه‌ی ۳۷ نگاه کنید؛ رنگ قهوه‌ای، ناحیه‌ی آب و هوایی کوهستانی را نشان می‌دهد. در این ناحیه، در بیشتر ماه‌های سال، هوا سرد است و برف زیادی بر کوه‌ها می‌نشیند. در فصل تابستان، در دامنه‌ی کوه‌ها مراتع سرسبزی به وجود می‌آید که چراگاه گوسفندان است.



مراتع کوهستانی

در ناحیه‌ی کوهستانی، بعضی از مردم به شیوه‌ی کوچ‌نشینی زندگی می‌کنند. کار اصلی این کوچ‌نشینان یا عشایر، دام‌پروری است. وقتی هوا رو به گرمی می‌گذارد، آن‌ها، دام‌های خود را به تدریج به جاهای بلندتر و سردتر یا «ییلاق» می‌برند. در فصل پاییز و زمستان که هوا سرد می‌شود، آن‌ها با گله‌های خود به جاهای پست‌تر و گرم‌تر یا «قشلاق» کوچ می‌کنند.



کوچ عشایر



## ناحیه‌ی گرم و خشک

به نقشه‌ی صفحه‌ی ۳۷ نگاه کنید؛ رنگ زرد، ناحیه‌ی آب و هوایی گرم و خشک را نشان می‌دهد.

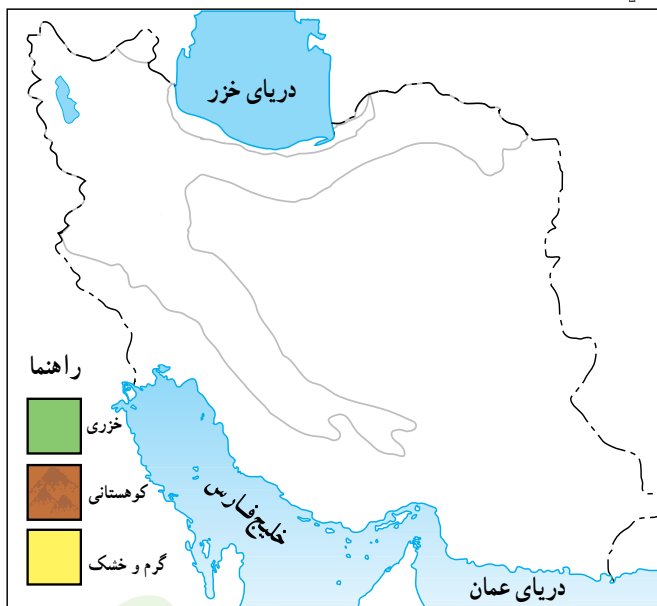
بیشتر نواحی داخلی و جنوبی ایران، آب و هوای گرم و خشک دارند. در ناحیه‌ی گرم و خشک، در بیشتر ماه‌های سال، هوا گرم است و باران کم می‌بارد. گرمی و خشکی هوا مانع رشد گیاهان است و بیشتر، بوته‌های خاردار در این ناحیه دیده می‌شود.



دشت کویر، آب و هوای گرم و خشک

۱- در نقشه‌ی زیر، سه ناحیه‌ی آب و هوایی ایران را با توجه به راهنما رنگ آمیزی کنید.

۲- محل زندگی شما در کدام ناحیه‌ی آب و هوایی قرار دارد؟



## پرسش

- ۱- با توجه به نقشه‌ی این درس، بگویید: کدام ناحیه‌ی آب و هوایی ایران وسیع‌تر است؟ کدام ناحیه کم‌وسعت‌تر است؟
- ۲- چرا در کناره‌های دریای خزر، جنگل‌های انبوه رویده‌اند؟
- ۳- چرا در فصل تابستان، در دامنه‌ی کوه‌ها مراتع سرسبز به وجود می‌آیند؟



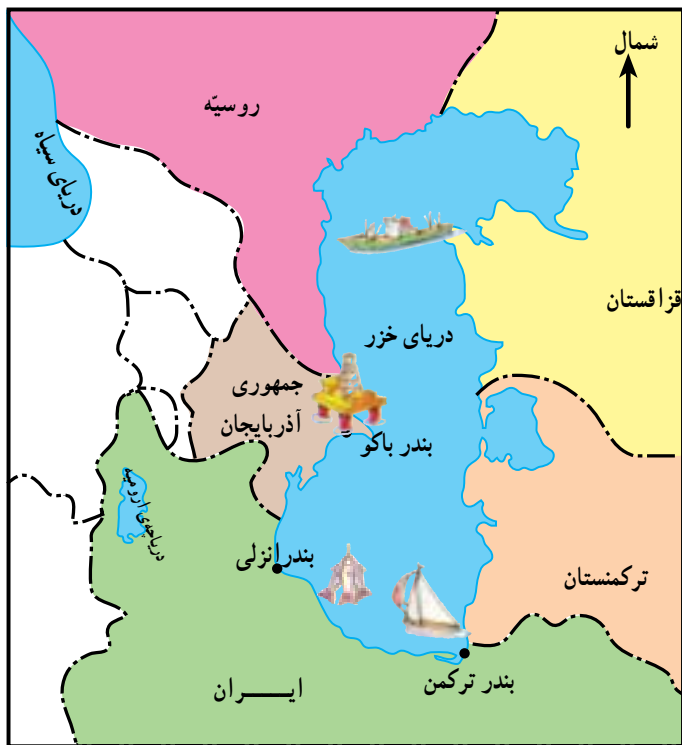
## دریاها و دریاچه‌های ایران

### دریاها

آیا تاکنون به کنار دریا سفر کرده‌اید؟  
 درباره‌ی چیزهایی که در کنار دریا دیده‌اید، برای هم کلاسی‌هایتان توضیح دهید.  
 به نقشه‌ی ایران توجه کنید. نام دریایی که در شمال ایران قرار دارد، چیست؟  
 در جنوب ایران کدام دریاها قرار دارند؟



دریاها گودال‌های بسیار بزرگی در روی زمین هستند که از آب پر شده‌اند و به دریا‌های دیگر راه دارند.



## ● دریای خزر

دریای خزر یک دریاچه است ولی به علت وسعت زیاد آن، دریا نامیده می‌شود. دریای خزر از نظر صید ماهی و به خصوص ماهی خاویار، اهمیت فراوان دارد.

از بعضی قسمت‌های نزدیک به ساحل این دریا، نفت استخراج می‌شود.

کشورهای اطراف دریای خزر

راه‌نما

مرز

● شهر بندری



صید ماهی خاویار

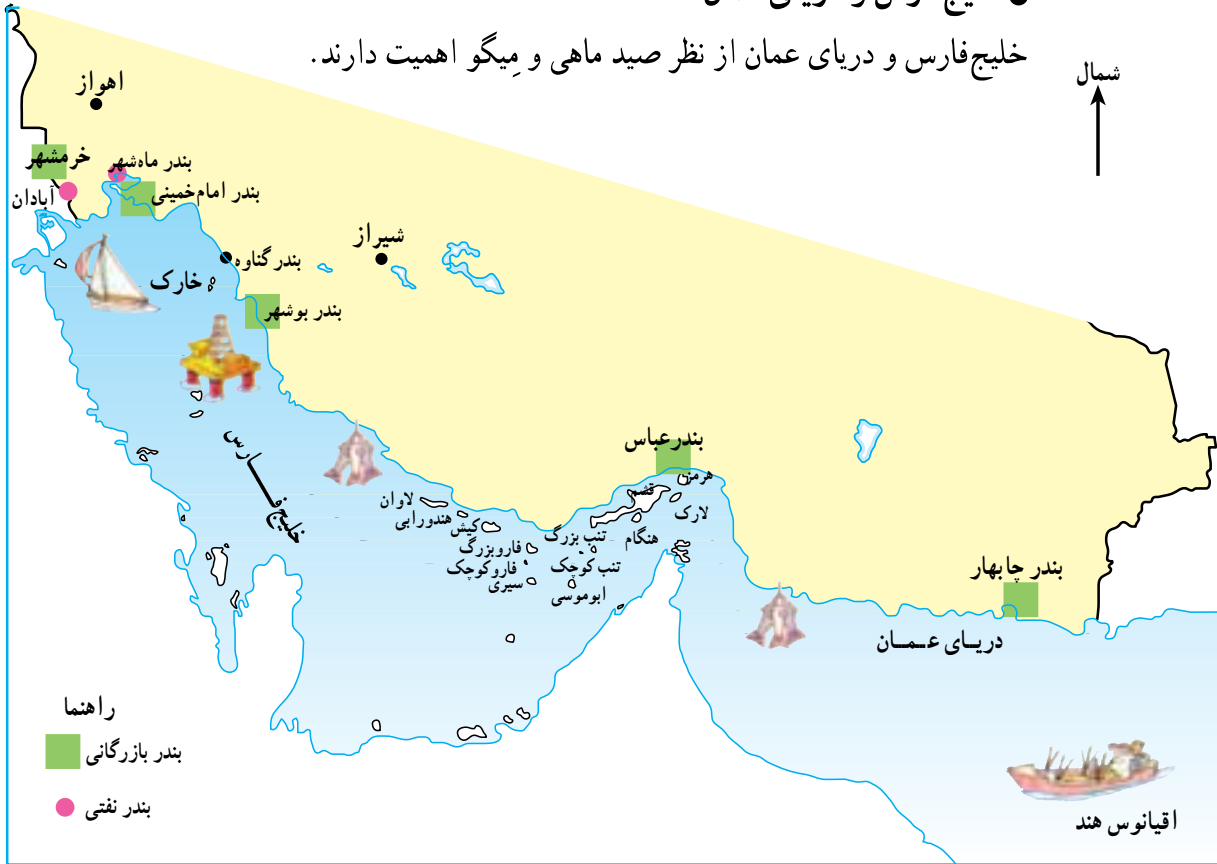


صید ماهی در دریای خزر



## ● خلیج فارس و دریای عمان

خلیج فارس و دریای عمان از نظر صید ماهی و میگو اهمیت دارند.



نقشه‌ی خلیج فارس و دریای عمان



میگو

به نقشه توجه کنید ؛ در میان آب‌های خلیج فارس، خشکی‌هایی را می‌بینید که سر از آب بیرون آورده‌اند. به این خشکی‌ها جزیره می‌گویند. آیا می‌توانید سه جزیره را در خلیج فارس نام ببرید؟



جزیره





جزیره کیش

در خلیج فارس، نفت و گاز نیز استخراج می‌شود. هر روز، تعداد زیادی کشتی‌های نفت‌کش از آب‌های خلیج فارس و دریای عمان می‌گذرند. این کشتی‌ها، نفت ایران و کشورهای اطراف دریاها را برای فروش به کشورهای دیگر جهان حمل می‌کنند.



دریا و ساحل





استخراج نفت در خلیج فارس

عده‌ای از مردم کشور ما در شهرهایی واقع در کنار دریاها زندگی می‌کنند. به این شهرها بندر می‌گویند. بندرها محلّ رفت و آمد کشتی‌های بزرگ و کوچک‌اند. کشتی‌هایی که در این بندرها در کنار اسکله پهلو می‌گیرند، کالاهایی را از کشورهای دیگر به ایران می‌آورند یا کالاهایی را از کشور ما به جاهای دیگر حمل می‌کنند. در شهرهای بندری، عده‌ای از مردم به کار بارگیری و باراندازی کشتی‌ها یا محافظت از کالاهایی که در انبارها نگهداری می‌شود، مشغول‌اند.



تخلیه‌ی بار در اسکله‌ی بندر خرمشهر

## دریاچه‌ها

به نقشه‌ی صفحه‌ی ۴۴ توجه کنید؛ همان‌طور که می‌بینید، در کشور ما علاوه بر دریاها، بزرگ، دریاچه‌هایی هم وجود دارد. دریاچه‌ی ارومیه بزرگ‌ترین دریاچه‌ی داخلی کشور ماست. این دریاچه که در شمال غربی ایران قرار دارد، شورترین دریاچه‌ی ایران است. آیا می‌توانید از روی نقشه دو دریاچه‌ی داخلی دیگر کشور را نام ببرید؟



فعلّیت در کلاس

۱- چه عواملی موجب آلودگی دریاها می‌شود؟  
آلودگی دریاها چه زیان‌هایی دارد؟  
فهرستی تهیه کنید.

۲- با پرس و جو از بزرگ‌ترها، نام چند  
نوع ماهی خلیج فارس و دریای عمان (ماهی جنوب)  
را بنویسید و سپس در کلاس بگویید.





۱- دریای خزر از چه نظر اهمیت دارد؟

۲- جدول زیر را کامل کنید.

خلیج فارس و دریای عمان		
نام دو بندر نفتی	نام دو بندر بازرگانی	نام دو جزیره
۱- .....	۱- .....	۱- قشم
۲- .....	۲- چابهار	۲- .....

۳- بندرها برای کشور چه اهمیتی دارند؟

۴- مردمی که در کنار دریاها زندگی می کنند، به چه کارهایی مشغول اند؟ چهار

شغل آن ها را نام ببرید.



## چرا رودها برای ما اهمیت دارند؟

با توجه به آنچه در درس ششم خوانده‌اید، آیا می‌توانید توضیح دهید که رودها چگونه به وجود می‌آیند؟  
 اکنون بگویید: چرا کوهستان‌ها در کشور ما اهمیت زیادی دارند؟



رود کارون

به نقشه توجه کنید؛ بیشتر رودهای ایران از کوه‌های بلند البرز و زاگرس سرچشمه می‌گیرند.

— کدام رود به خلیج فارس می‌ریزد؟ زَرینه‌رود و سیمینه‌رود به کدام دریاچه می‌ریزند؟

— سه رود را نام ببرید که به دریای خزر می‌ریزند.

— رود کارون از کدام شهر بزرگ عبور می‌کند؟

— آب مصرفی شهر تهران از کدام رودها تأمین می‌شود؟

● برخی از رودهای ایران مانند کارون و سفیدرود پرآب‌اند و در همه‌ی روزهای سال

جریان دارند. این رودها اغلب، در نواحی کوهستانی قرار دارند. بیشتر رودهای ناحیه‌ی

گرم و خشک موقتی هستند؛ یعنی، در فصل تابستان کم آب یا خشک می‌شوند. چرا؟



نقشه‌ی رودهای ایران



● مسیر بعضی از رودها طولانی است. به نقشه‌ی صفحه‌ی ۵۲ نگاه کنید. کارون طولانی‌ترین رود ایران است. بعضی از رودها – مانند رود چالوس – مسیر کوتاهی را طی می‌کنند.



سد سفیدرود بر روی رود سفیدرود



بارش برف در  
کوهستان‌ها

ذوب شدن برف و یخ

دریاچه‌ی پشت سد

سد

## رودها در زندگی ما چه اهمیتی دارند؟

● بیشتر نواحی ایران در ناحیه‌ی آب و هوایی گرم و خشک قرار دارند؛ بنابراین، در کشور ما باران و برف کم می‌بارد و در نتیجه، رودها کم‌آب‌اند.

● روستاییان از آب رودها برای آبیاری مزارع کشاورزی استفاده می‌کنند. البته آب همه‌ی رودها برای کشاورزی مناسب نیست؛ زیرا بعضی از رودها از زمین‌های شور عبور می‌کنند.

سدها برای تأمین آب کشاورزی در روستاها، تأمین آب آشامیدنی شهرها و تولید برق ساخته می‌شوند.





- شهرنشینان نیز برای ادامه‌ی زندگی خود به آب رودها نیاز دارند. آیا می‌توانید بگویید در زندگی شهری از آب رودها چه استفاده‌هایی می‌شود؟
  - برای ذخیره کردن آب، روی رودها سد می‌بندند.
- از انرژی ذخیره شده‌ی آب به کمک چرخ‌های آبی (توربین)، انرژی برق تولید می‌کنند.



سد امیرکبیر بر روی رود کرج



- ۱- چرا نباید زباله‌ها را در رودها بریزیم؟
- ۲- با توجه به آن چه که در این درس خواندید، بگویید چرا باید در مصرف برق صرفه‌جویی کنیم؟ دلیل بیاورید. شما چگونه در مصرف برق صرفه‌جویی می‌کنید؟



تحقیق کنید.

آیا در نزدیکی روستا یا شهر محلّ زندگی شما رودی وجود دارد؟ نام آن چیست؟ از این رود چه استفاده‌هایی می‌شود؟ از بزرگ‌ترها پرسید و نتیجه را در کلاس بگویید.



## پرسش



- ۱- چرا ناحیه‌ی کوهستانی برای کشور ما اهمیت زیادی دارد؟
- ۲- چرا آب همه‌ی رودها برای کشاورزی قابل استفاده نیست؟
- ۳- با استفاده از نقشه‌ی این درس، جاهای خالی را پر کنید.  
- رود ..... از شهر اهواز می‌گذرد.  
- رود ..... از شهر اصفهان عبور می‌کند.



## راه‌ها در زندگی ما چه نقشی دارند؟

شما با چه وسیله‌ای به مدرسه می‌روید؟ در مسیر خود از خانه به مدرسه، از کدام کوچه‌ها یا خیابان‌ها می‌گذرید؟ آیا تاکنون فکر کرده‌اید که راه‌ها در زندگی ما چه نقشی دارند؟ به این تصویر نگاه کنید و بگویید که راه‌ها در رفع نیازهای مردم چه نقشی دارند.



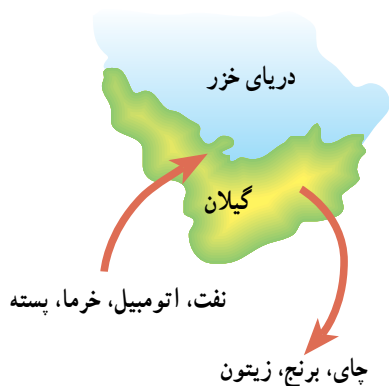
مردم برای رفتن به مدرسه یا محل کار خود، رفتن به مغازه‌ها و خرید کردن، رفتن به تعطیلات یا دیدن اقوام و دوستان خود به راه نیاز دارند.  
همه‌ی مکان‌ها به وسیله‌ی راه به یک‌دیگر مربوط می‌شوند.

## ● بازرگانی

آیا می‌توانید چند کالا را نام ببرید که در خارج از محل زندگی شما تولید می‌شود و سپس برای مصرف به محل زندگی شما حمل می‌شود؟  
اگر در یک ناحیه، تولید محصولی بیشتر از نیاز مردم آن ناحیه باشد، مقداری از آن محصول را برای فروش به جاهای دیگر می‌فرستند.

برای مثال، در گیلان چای تولید می‌شود؛ در حالی که بسیاری از نواحی کشور ما برای کشت چای شرایط مناسبی ندارند. بنابراین، مقداری از چای گیلان به سایر نقاط کشور حمل می‌شود و در آن‌جا به فروش می‌رسد. آیا در این باره می‌توانید مثال‌های دیگری بزنید؟

کدام یک از کالاهایی که شما مصرف می‌کنید، در خارج از کشور ایران تولید می‌شوند؟ چند نمونه را نام ببرید. این کالاها چگونه به دست شما می‌رسند؟



به کالاهایی که در خارج از یک ناحیه یا کشور تولید شده و سپس به آن‌جا وارد می‌شوند، واردات می‌گویند.



به کالاهایی که در داخل یک ناحیه یا کشور تولید شده و سپس به جاهای دیگر فرستاده می‌شوند، صادرات می‌گویند. نفت و قالی و پسته از مهم‌ترین صادرات ایران‌اند.



به خرید و فروش در داخل یک کشور یا با کشورهای دیگر بازرگانی می‌گویند.  
اکنون دلیل اهمیت راه‌ها را بهتر می‌توانید بفهمید. وجود راه‌ها برای جابه‌جایی مردم و کالاها (بار) از مکانی به مکان دیگر لازم است.

## ● وسایل حمل و نقل

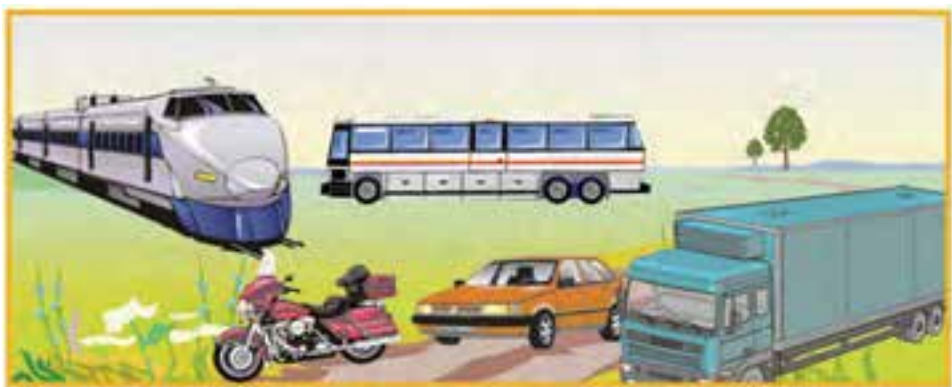
به وسایلی که مردم و کالاها را جابه‌جا می‌کنند، وسایل حمل و نقل می‌گویند.



چند وسیله‌ی حمل و نقل را نام ببرید. در گذشته‌های دور، مردم برای مسافرت یا حمل بار از چه وسایلی استفاده می‌کردند؟ چه مشکلاتی برای آن‌ها به وجود می‌آمد؟

به‌طورکلی، راه‌ها و وسایل حمل و نقل به سه نوع تقسیم می‌شوند: زمینی، هوایی و آبی.

## حمل و نقل زمینی



به تصویر نگاه کنید و وسایل حمل و نقل زمینی را نام ببرید.

از کدام وسیله برای حمل بار استفاده می‌شود؟ با کدام وسیله هم مسافر و هم بار جابه‌جا می‌شود؟

خطر تصادف در کدام وسیله کمتر است؟

حمل و نقل آبی



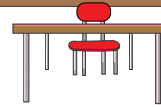
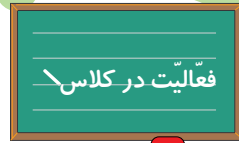
حمل و نقل با کشتی بسیار ارزان است. کشتی‌ها برای حمل کالاهای سنگین بسیار مناسب‌اند ولی عیب آن‌ها این است که خیلی آهسته حرکت می‌کنند. علاوه بر این، همه‌ی سرزمین‌ها به‌راه‌های آبی و دریا دسترسی ندارند.

حمل و نقل هوایی






هواپیما برای حمل مسافر و کالاهای سبک، بسیار مناسب است. علاوه بر این، سرعت زیادی دارد و مسافت‌های طولانی را در مدت کمی طی می‌کند ولی هزینه‌ی مسافرت با آن زیاد است.





۱- در جدول زیر، خوبی‌ها و بدی‌های هر یک از وسایل نقلیه را بنویسید.

وسيله	خوبی‌ها	بدی‌ها
		
		
		

۲- برای هر یک از کارهای زیر، راه و وسیله‌ی حمل و نقل مناسب را انتخاب کنید و دلیل انتخاب خود را بنویسید.

علت	نوع		
	وسيله‌ی حمل و نقل	راه	
.....	.....	.....	● رفتن به مشهد، تبریز یا اهواز
.....	.....	.....	در تعطیلات نوروز
.....	.....	.....	● بردن نفت و زغال‌سنگ به یک کشور دور
.....	.....	.....	● رفتن به منزل یکی از اقوام در خارج از شهر یا روستا
.....	.....	.....	● شرکت در مراسم حج (مکه)





هر جمله را با یک خط به عبارت مناسب، مربوط کنید.

کالاهایی که در داخل کشوری تولید و به کشورهای دیگر فروخته می‌شوند.

وسایل حمل و نقل

کالایی که از جایی به جای دیگر حمل می‌شود.

بازرگانی

مردم و کالاها را جابه‌جا می‌کنند.

صادرات

خرید و فروش در داخل کشور یا با خارج از کشور است.

بار



## راه‌های ایران

کشور ایران به انواع راه‌های زمینی، هوایی و آبی دسترسی دارد.



- به نقشه‌ی راه‌های زمینی جاده‌ای توجه کنید. از این راه‌ها، مسافران و کالاها بین شهرها و روستاهای کشور جابه‌جا می‌شوند.
- همان‌طور که در نقشه می‌بینید، شهر تهران یکی از محل‌های مهم اتصال راه‌های زمینی کشور است.
- در درس ۱۰ خواندید که ایران از شمال و جنوب به دریا راه دارد و از این طریق با کشورهای دیگر ارتباط برقرار می‌کند. بخش مهمی از صادرات و واردات کشور ما از طریق راه‌های آبی و بندرها صورت می‌گیرد.



بندرانزلی، کشتی در حال بارگیری و یک قایق تفریحی



بندر بوشهر، اسکله‌ی تخلیه‌ی بار



● به نقشه‌ی راه‌آهن سراسری ایران نگاه کنید.

راه‌آهن ایران علاوه بر حمل مسافران، در جابه‌جایی کالاهای صادراتی یا وارداتی کشور از طریق راه‌آهن به بندرهای کناره‌ی دریای خزر و خلیج فارس و دریای عمان حمل می‌شوند.

راه‌آهن سراسری ایران، بندر ترکمن در کنار دریای خزر را به کدام بندرهای جنوبی

متصل می‌کند؟





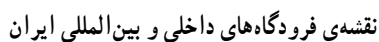
قطار در حال بارگیری در بندر امام خمینی



مسافران هنگام سوار شدن به قطار، بلیت خود را به مأمور راه آهن نشان می‌دهند.



بعضی از شهرها فرودگاه بین‌المللی دارند؛ در حالی که در بعضی دیگر از شهرها فقط فرودگاه داخلی وجود دارد. از فرودگاه‌های داخلی نمی‌توان به خارج از کشور مسافرت کرد.



فرودگاه بین‌المللی مهرآباد و فرودگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) در تهران، از نظر تعداد پروازهای داخلی و خارجی، در کشور مقام اول را دارند و بیشترین پروازها از این فرودگاه‌ها صورت می‌گیرد.



- ۱- با استفاده از نقشه‌های این درس، یک شهر را نام ببرید که به انواع راه‌های آبی، زمینی (جاده‌ای و راه‌آهن) و هوایی دسترسی داشته باشد.
- ۲- گفت و گو کنید.

اتوبوس، تاکسی و قطار جزء اموال عمومی‌اند. به نظر شما، برای حفظ هر یک از این وسایل چه کارهایی باید انجام دهیم؟

## پرسش

- ۱- جاهای خالی را پر کنید.
- شهر ..... مهم‌ترین محل اتصال راه‌های زمینی کشور است.
- راه‌آهن سراسری ایران در شمال به بندر ..... مربوط می‌شود.
- ۲- با توجه به نقشه‌ی فرودگاه‌های کشور، دو شهر را که فرودگاه بین‌المللی دارند و دو شهر را که فقط فرودگاه داخلی دارند، نام ببرید.
- ۳- فرودگاه بین‌المللی با فرودگاه داخلی چه تفاوتی دارد؟



# بخش دوم

## تاریخ



## زندگی انسان در گذشته‌های دور

بیایید به دنیایی که در آن زندگی می‌کنیم، فکر کنیم؛ انسان‌های امروز نیازهای خود را چگونه برطرف می‌کنند؟ آن‌ها از چه وسایل و ابزاری برای زندگی استفاده می‌کنند؟



غذا



مسکن



ارتباطات



حمل و نقل



وسایل خانه



زندگی انسان‌ها در گذشته‌های دور به زندگی انسان امروز شبیه نبود. هزاران سال پیش، انسان‌ها وسایل و ابزارهای انسان امروز را نداشتند. دانشمندان از روی برخی وسایل و چیزهایی که از هزاران سال پیش به جای مانده است، حدس می‌زنند که انسان در آن زمان در شرایط سختی زندگی می‌کرده است.

برای مثال یکی از مشکلات او، فراهم کردن غذا بود. او از صبح تا شب در جنگل‌ها به جست‌وجوی غذا می‌پرداخت و غذای خود را از میوه‌ی درختان، ریشه و برگ گیاهان و تخم پرندگان به‌دست می‌آورد. جمع‌آوری غذا برای انسان کار سختی بود؛ او بعضی روزها از صبح تا شب چیزی برای خوردن پیدا نمی‌کرد. شاید او خانه‌ای نداشت تا در آن استراحت کند و برای این که از حمله‌ی حیوانات در امان بماند به درون غارها پناه می‌برد. راستی، چه چیز به انسان کمک کرد تا بر سختی‌ها پیروز شود؟

## نعمت‌های خداوند

خداوند به انسان‌ها در مقایسه با بقیه‌ی جانوران نعمت‌های بزرگی عطا کرده است، خداوند پیامبران را فرستاد تا انسان‌ها را هدایت کنند و راه و رسم زندگی درست را به آن‌ها بیاموزند. خداوند به انسان‌ها عقل و شعور داد تا آن‌ها بتوانند راه‌حل‌هایی برای مشکلات خود پیدا کنند. بدین ترتیب، انسان‌ها با استفاده از هدایت خداوند و نعمت‌های وی توانستند بر سختی‌ها پیروز شوند. خداوند انسان را با دست‌های توانا آفریده است، به‌تدریج انسان‌ها با نیروی فکر خود و به کمک دست‌هایشان یاد گرفتند وسایلی بسازند و نیازهای خود را برطرف کنند. اوّلین ابزارهای انسان، بیشتر سنگی بودند. در ابتدا از سنگ، شاخه‌ی درختان و استخوان حیوانات برای کندن زمین و پیدا کردن ریشه‌ی گیاهان و سوراخ کردن پوست برای تهیه‌ی لباس استفاده می‌کردند. با گذشت زمان، انسان‌ها ابزارهای بهتر و جدیدتری ساختند؛ برای مثال، با بستن یک دسته‌ی چوبی به یک سنگ لبه تیز، تبر ساختند. یا با بستن



یک سنگ نوک تیز به یک قطعه چوب، نیزه درست کردند. آن‌ها با استفاده از این ابزارها توانستند بهتر از گذشته حیوانات را شکار کنند.



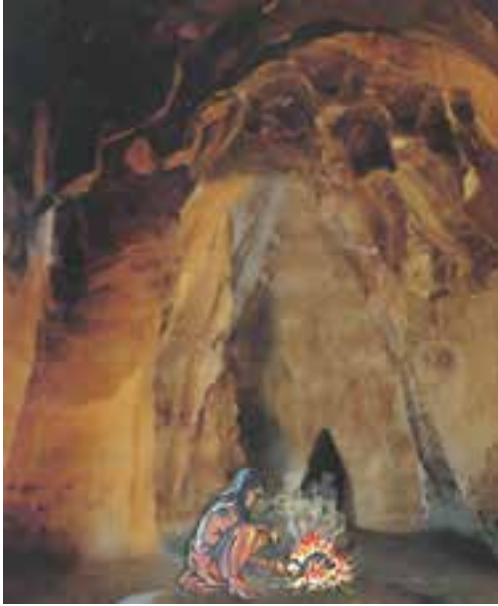
نمونه‌ای از ابزارهای سنگی که انسان‌ها برای شکار درست کرده بودند.



انسان‌ها به صورت گروهی به یک جانور بزرگ چته، حمله می‌کردند. شکار، غذای زیادی برای آن‌ها فراهم می‌کرد. همچنین، آن‌ها از پوست حیوان لباس، از شاخ آن نیزه و از استخوان آن سوزن درست می‌کردند.



هزاران سال است که جانورانی مانند مورچه‌ها یا پرندگان، خانه‌ی خود را به همان سبک قدیم می‌سازند و هیچ تغییری در خانه‌های آن‌ها به وجود نمی‌آید. چرا؟ آیا می‌توانید درباره‌ی تغییر نکردن شیوه‌ی زندگی حیوانات مثال‌های دیگری بزنید؟



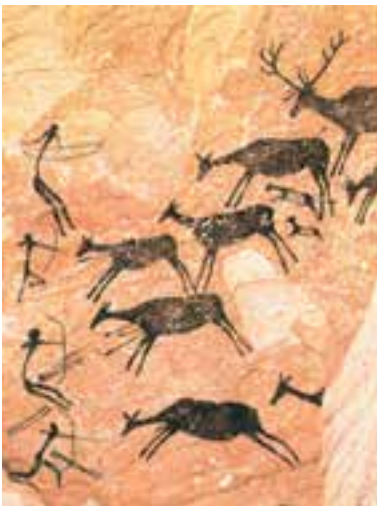
## کشف آتش

در ابتدا، انسان‌ها از آتشی که در اثر رعد و برق به وجود می‌آمد، می‌ترسیدند و فرار می‌کردند. اما بعدها پی بردند که با به هم زدن بعضی سنگ‌ها می‌توانند آتش درست کنند. از آن پس، از آتش برای گرم کردن خود، روشنایی و پختن گوشت استفاده کردند. مدتی بعد از کشف آتش،

انسان توانست از آن برای ساختن ظروف سفالی (پختن ظروف گلی) استفاده کند.

## غارنشینی

امروزه ما با دیدن نقاشی‌هایی که روی دیوار غارها به جا مانده است، می‌توانیم تا حدودی به چگونگی زندگی انسان‌های غارنشین و ابزار و وسایل آن‌ها پی ببریم.



نقاشی‌های موجود بر دیوار غارهای قدیمی، نشان‌دهنده‌ی اهمیت شکار در زندگی مردمان غارنشین است.



شاید بعضی انسان‌ها در جست‌وجوی خانه و مکانی امن، به غارها پناه بردند. غار آن‌ها را از سرما و حمله‌ی حیوانات حفظ می‌کرد و آتش در درون غار، نور و گرمای مناسبی به وجود می‌آورد.



### پرسش

- ۱- مهم‌ترین مشکلات انسان‌ها در هزاران سال پیش چه بود؟
- ۲- چه چیزهایی به انسان‌ها کمک کرد تا بر سختی‌ها پیروز شوند؟
- ۳- کشف آتش چه کمک‌هایی به انسان کرد؟
- ۴- چرا در گذشته‌های دور بعضی انسان‌ها در غارها زندگی می‌کردند؟

– به کمک معلّم و پرس‌وجو از بزرگ‌ترها به این سؤال پاسخ دهید: چرا قرآن انسان را اَشرف مخلوقات، یعنی بالاتر از سایر جانداران، می‌داند؟



## پیدایش روستاها

### اهلی کردن حیوانات

انسان‌ها به تدریج آموختند حیواناتی مانند گوسفند، بز، گاو، سگ و بعضی پرندگان را اهلی کنند. سگ به شکارچیان کمک می‌کرد تا مسیر حیواناتی را که می‌خواستند شکار کنند، پیدا کنند.



به نظر شما اهلی کردن حیوانات چه کمک‌هایی به انسان کرد؟

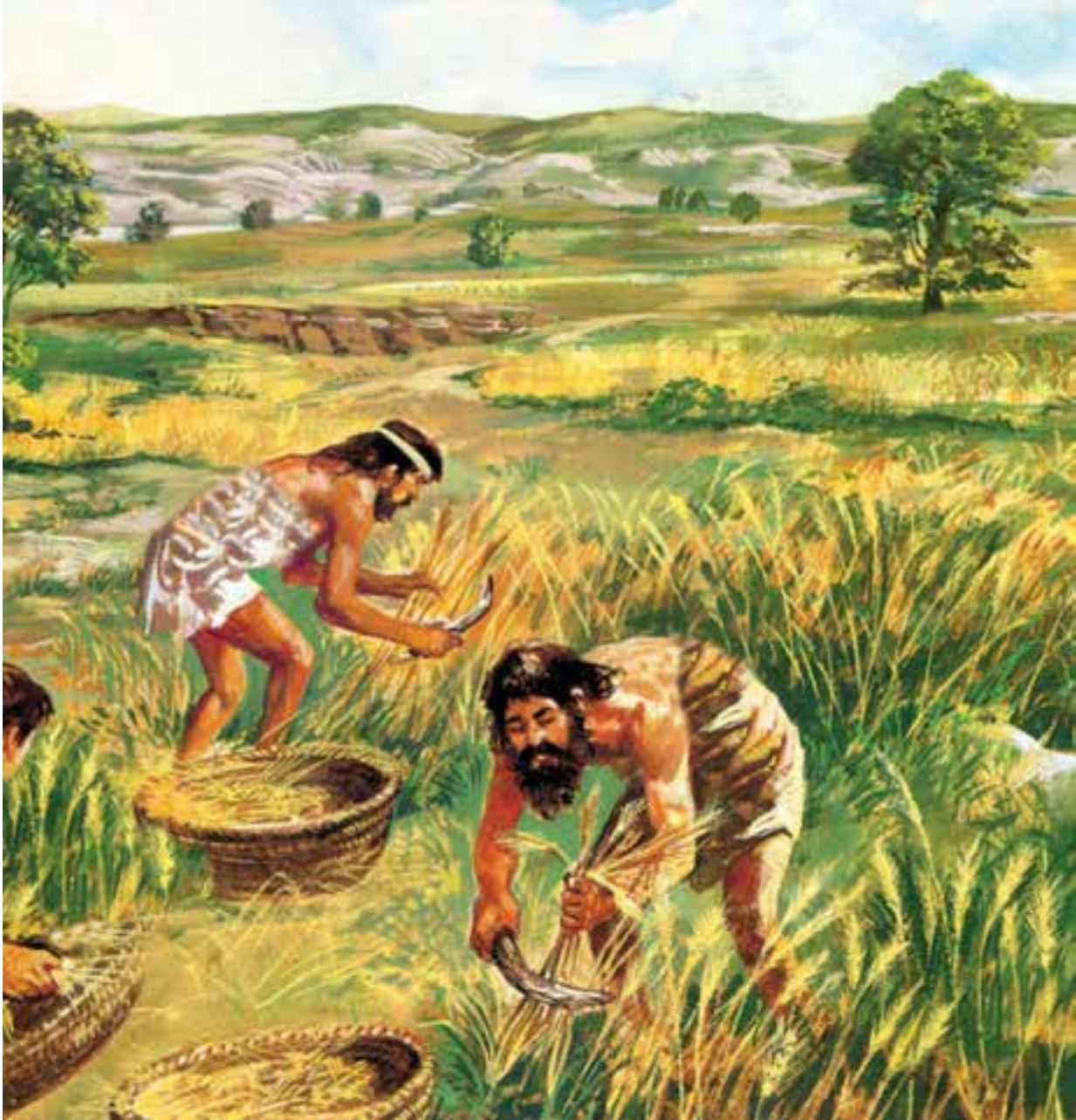


ابزارهای سنگی اولیه که برای کشاورزی و آرد کردن گندم و جو به کار می‌رفت.

### کشاورزی

در دوره‌ی شکار، مردان به شکار می‌رفتند و زنان در پناهگاه‌ها می‌ماندند. وظیفه‌ی آن‌ها نگهداری از بچه‌ها و جمع‌آوری گیاهان خوراکی بود. انسان‌ها وقتی دیدند دانه‌ای در جایی به زمین می‌افتد و پس از مدتی در آن جا گیاهی سبز می‌شود





به کاشتن دانه‌هایی چون گندم و جو پرداختند و به تدریج کشاورزی را آموختند. با آغاز کشاورزی، زندگی انسان‌ها تغییر کرد. پیش از آن، انسان‌ها مجبور بودند برای به دست آوردن غذا از جایی به جای دیگر بروند اما با رواج کشاورزی، مردم در کنار رودها و چشمه‌ها برای خود خانه‌های دائمی ساختند و در یک جا ساکن شدند.

## پیدایش روستاها

انسان‌ها می‌دانستند که زمین‌های کشاورزی به مراقبت نیاز دارند؛ پس، برای مراقبت از کشتزارها، در کنار آن‌ها ساکن شدند. چون مراقبت از مزرعه‌ها و کار کشاورزی به تنهایی ممکن نبود، پس آن‌ها خانه‌هایشان را در کنار یک‌دیگر ساختند و به این ترتیب، اولین روستاها به وجود آمدند.



انسان‌ها از سنگ و خشت برای خانه‌سازی استفاده می‌کردند.



پرسش

- ۱- کشاورزی چه تغییری در زندگی انسان‌ها به وجود آورد؟
- ۲- نخستین روستاها چگونه به وجود آمدند؟
- ۳- جمله‌ی صحیح را با حرف (ص) و جمله‌ی غلط را با حرف (غ) مشخص کنید.  
- با رواج کشاورزی، مردم در شهرها خانه‌های دائمی ساختند. ( )  
- انسان‌ها برای مراقبت از زمین‌های کشاورزی، خانه‌هایشان را در کنار یک‌دیگر ساختند. ( )



## نخستین شهرها

### تقسیم کار

با رواج کشاورزی، غذا به اندازه‌ی کافی برای همه تولید و ذخیره می‌شد و دیگر همه‌ی افراد مجبور به کار کشاورزی نبودند؛ بنابراین، عده‌ای از مردم به کارهای دیگر روآوردند. برای مثال، عده‌ای به ساختن ابزار کشاورزی، قایق و مانند این‌ها مشغول شدند و بعضی هم به داد و ستد پرداختند.

### داد و ستد

در آن زمان، انسان‌ها نیازهای خود را از راه مبادله‌ی کالا با کالا برطرف می‌کردند؛



برای مثال، اگر کشاورزی، گندم زیادی داشت، مقداری از آن را به کسی که ابزار کشاورزی می‌ساخت، می‌داد و وسیله‌ای را که به آن نیاز داشت، می‌گرفت.

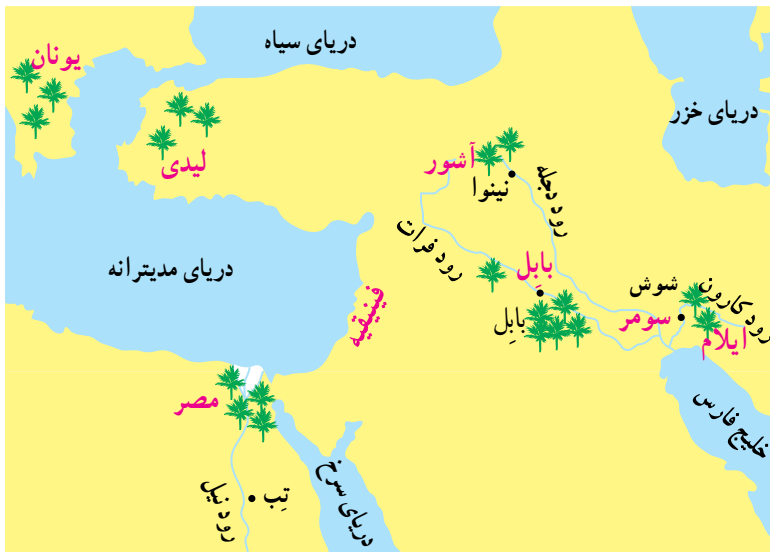


— به نظر شما، داد و ستد به صورت مبادله‌ی کالا با کالا چه مشکلاتی را به وجود می‌آورد؟  
— برای حل این مشکلات چه وسایلی اختراع شد؟

## پیدایش شهرها

با گذشت زمان، جمعیت بعضی از روستاهای کنار رودها بیشتر شد و این روستاها به شهر تبدیل شدند.

به نقشه‌ی زیر توجه کنید؛ همان‌طور که می‌بینید، اولین شهرها در کنار رودهای پرآب دجله و فرات، نیل و کارون به وجود آمده‌اند.



نقشه‌ی برخی از شهرها، کشورها و تمدن‌های نخستین

در آن زمان، اداره‌ی امور شهرها به عهده‌ی فرمان‌روا بود. فرمان‌روایان برای برقراری نظم و اداره‌ی بهتر شهرها قانون را به وجود آوردند. آن‌ها برای اداره‌ی شهرها به پول نیاز داشتند و به همین دلیل، از مردم مالیات می‌گرفتند. پس از مدتی، رسیدگی به کار مالیات‌ها و حساب کردن آن‌ها باعث اختراع خط شد.





تصویری از شهر بابل

یکی از حاکمان شهر معروف بابل، حمورابی نام داشت. او برای حفظ نظم این شهر بزرگ، دستور داد قوانینی را روی قطعه سنگ‌هایی ثبت کنند. آن‌گاه این قطعه سنگ‌ها را در میدان‌های شهر بگذارند تا مردم از قوانین آگاه شوند.

## حکومت‌ها و کشورها

در ابتدا هر شهر به‌طور مستقل اداره می‌شد اما به تدریج، فرمان‌روایان بعضی از شهرهای بزرگ، به شهرهای دیگر حمله کردند و بر آن‌ها چیره شدند؛ در نتیجه، یک نفر فرمان‌روای چند شهر و روستا شد. به این ترتیب، نخستین حکومت‌ها و کشورها به وجود آمدند.



- ۱- نخستین شهرها چگونه به وجود آمدند؟
- ۲- اولین شهرها در کنار کدام رودها پدید آمدند؟
- ۳- نخستین کشورها چگونه به وجود آمدند؟



## پیامبران الهی

در درس گذشته با نحوه‌ی پیدایش شهرها و کشورها آشنا شدید. هم‌چنین، آموختید که با گذشت زمان، مردم در ساختن ابزار و وسایل زندگی پیشرفت کردند اما زندگی بیشتر آن‌ها به سختی می‌گذشت.

در آن زمان، بعضی فرمان‌روایان کشورها برای خود کاخ‌هایی می‌ساختند و به خوش‌گذرانی می‌پرداختند. آن‌ها به سرزمین‌های یک‌دیگر حمله می‌کردند و مردم را می‌کشتند یا به اسیری می‌گرفتند. فرمان‌روایان برای جنگ با کشورهای دیگر و اداره‌ی زندگی باشکوه خود از مردم مالیات زیادی می‌گرفتند.

در آن زمان، بعضی انسان‌ها به‌جای پرستش خداوند یکتا، خورشید و ماه یا بت‌ها را عبادت می‌کردند و گمراه بودند. خداوند برای هدایت مردم و نجات دادن آن‌ها از ظلم و ستم، پیامبرانی فرستاد.

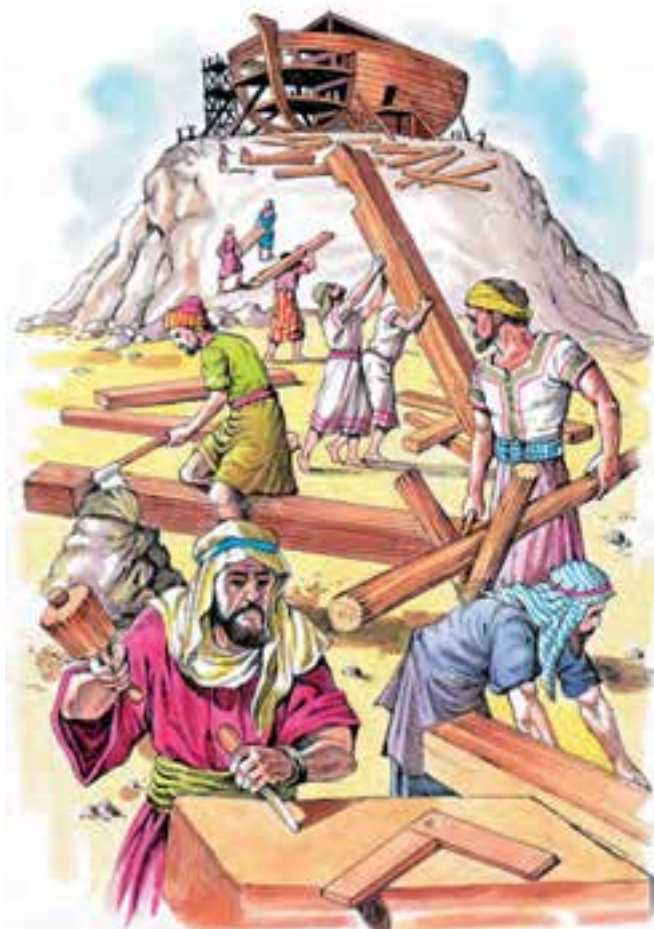
## حضرت نوح (ع)

حضرت نوح (ع) در بین‌النهرین<sup>۱</sup> زندگی می‌کرد. او از سوی خداوند مأمور شد تا مردم را به خداپرستی دعوت کند. گروهی از مردم ستم‌دیده دعوت نوح را پذیرفتند اما گروه

۱- به سرزمینی که میان دو رود دجله و فرات قرار دارد، بین‌النهرین می‌گویند.

زیادی از مردم ظالم با او مخالفت کردند و به کارهای نادرست خود ادامه دادند. به فرمان خداوند، حضرت نوح (ع) و پیروانش کشتی بزرگی ساختند و از هر نوع از حیوانات یک جفت در آن قرار دادند. دشمنان حضرت نوح (ع)، او و پیروانش را که به ساختن کشتی مشغول بودند، مسخره می کردند.

سرانجام، به دستور خداوند طوفان و باران شدیدی آغاز شد و آب همه جا را گرفت. حضرت نوح (ع) و پیروانش سوار کشتی خود شدند و نجات یافتند اما بت پرستان و ستمگران در آب غرق و نابود شدند و خداوند به این ترتیب، آن ها را مجازات کرد.



پیروان حضرت نوح (ع) به دستور آن حضرت، کشتی بزرگی ساختند.





## حضرت ابراهیم (ع)

حضرت ابراهیم (ع) در بابل به دنیا آمد. در زمان او مرد ستمگری به نام نمرود پادشاه بابل بود. حضرت ابراهیم (ع) به پیامبری برگزیده شد تا مردم را به پرستش خدای یگانه دعوت کند و آن‌ها را از بت پرستی و اطاعت از نمرود بازدارد. یک روز وقتی مردم از شهر بیرون رفته بودند، حضرت ابراهیم (ع) به بت خانه رفت و همه ی بت ها را شکست.



حضرت ابراهیم (ع) پس از شکستن بت‌ها، تبر را به گردن یکی از بت‌ها انداخت.  
به نظر شما هدف او از این کار چه بود؟

پس از مدتی، نمرود دستور داد که حضرت ابراهیم (ع) را به آتش بیندازند اما به خواست خداوند آتش بر حضرت ابراهیم (ع) سرد شد. حضرت ابراهیم (ع) فرمان‌های خداوند را از جان و دل اطاعت می‌کرد؛ برای مثال، او از طرف خداوند مأموریت یافت که خانه‌ی کعبه را از نو بسازد و این کار را به کمک پسرش، اسماعیل، به‌خوبی انجام داد.

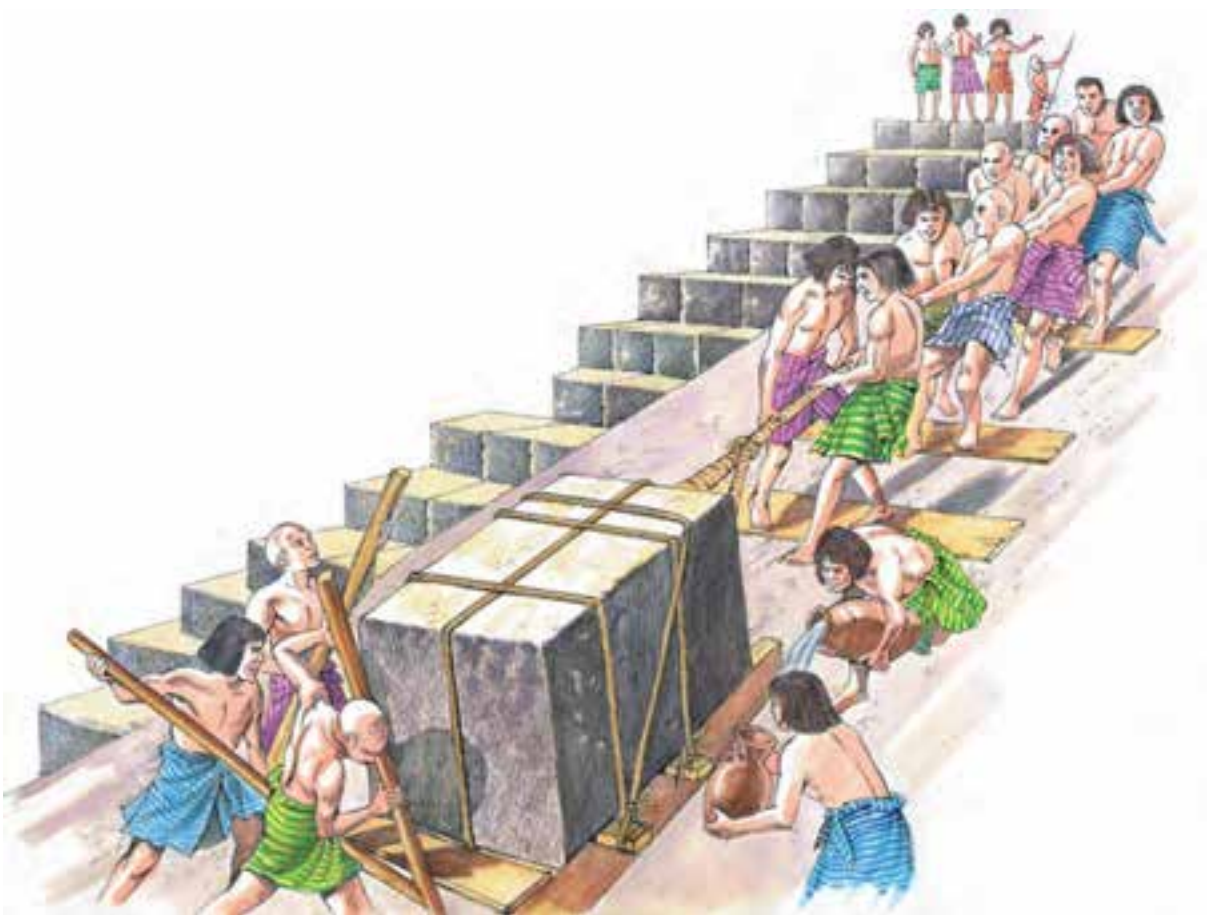
## حضرت موسی (ع)

حضرت موسی (ع) در مصر به دنیا آمد. در آن زمان، به فرمان‌روایان مصر فرعون می‌گفتند. فرعون‌ها پادشاهانی بسیار خودخواه و ظالم بودند. آن‌ها اسیران جنگی را به کار وامی‌داشتند و برای خود کاخ‌ها و آرامگاه‌های باشکوه می‌ساختند.

آرام مصر یکی از عجایب هفت‌گانه‌ی جهان است. این بناهای عظیم که مقبره‌ی فرعون‌های مصر بوده‌اند، قدرت فرعون‌ها، مهارت مصری‌ها و زحمات‌های بردگان را نشان می‌دهند.



وقتی حضرت موسی (ع) از سوی خداوند به پیامبری برگزیده شد، به همراه برادرش نزد فرعون رفت و از او خواست که خدای یکتا را پرستد و به مردم ستم نکند. فرعون پذیرفت و با سپاه بزرگی به دنبال حضرت موسی (ع) و پیروانش رفت تا آن‌ها را دستگیر کند. حضرت موسی (ع) در مسیر خروج از مصر، به فرمان خداوند عصایش را به آب دریا زد؛ دریا شکافته شد و او و همراهانش از آب گذشتند اما فرعون و سپاهیان غرق شدند.

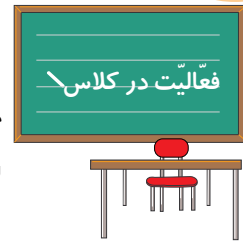


بردگان مصری با زحمت بسیار، قطعه سنگ‌های عظیم را برای ساختن آهرام حمل می‌کردند.



- ۱- حضرت ابراهیم (ع) در کجا به دنیا آمد؟
- ۲- لقب فرمانروایان مصر چه بود؟ آن‌ها چگونه مردمی بودند؟

با توجه به آنچه در درس‌های تعلیمات دینی و قرآن خوانده‌اید، داستان‌های حضرت ابراهیم (ع) و حضرت موسی (ع) را در کلاس بازگو کنید.



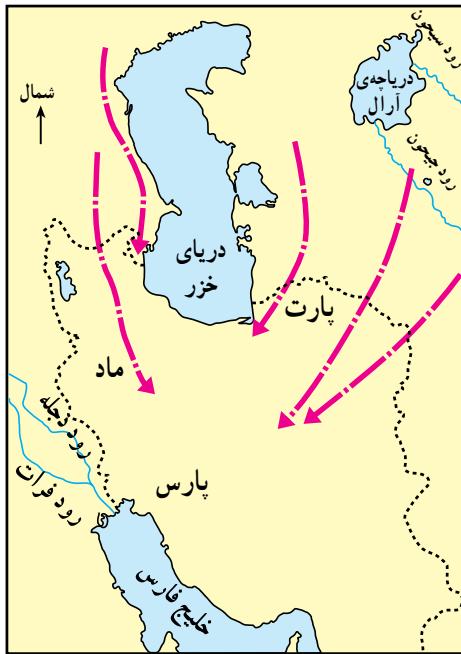
## مهاجرت آریایی‌ها

حدود چهار هزار سال پیش، اقوامی که خود را آریایی می‌نامیدند، از شمال دریای خزر به سرزمین ما آمدند. آن‌ها در دشت‌های سبز و حاصل خیز و مراتع کوهستانی ساکن شدند. از آن پس، سرزمین ما ایران نام گرفت.



ورود آریایی‌ها به سرزمینی که بعدها ایران نام گرفت.

آریایی‌ها سه گروه بودند: مادها، پارس‌ها و پارت‌ها. این گروه‌ها در مناطق مختلف ایران سکونت گزیدند. بعضی از آن‌ها در اطراف کوه‌ها چادر زدند و به دام‌داری مشغول شدند. عده‌ای نیز در نواحی خوش آب و هوا و دشت‌ها به کشاورزی پرداختند.



مسیرهای مهاجرت آریایی‌ها به ایران



به نظر شما، چرا آریایی‌ها سرزمین ایران را برای سکونت انتخاب کردند؟

## نخستین حکومت آریایی

مادها با آشوری‌ها همسایه بودند. آشوری‌ها قومی جنگ‌جو بودند و بیشتر اوقات به سرزمین مادها حمله‌ور می‌شدند و آن‌ها را غارت می‌کردند. مادها نمی‌توانستند جلوی حمله‌ی آشوری‌ها را بگیرند؛ زیرا با هم متحد نبودند و سپاه منظمی نداشتند اما سرانجام به ضعف خود پی بردند. پس، با هم متحد شدند و حکومت ماد را به‌وجود آوردند. آن‌ها سپاهی منظم تشکیل دادند و توانستند آشوری‌ها را شکست دهند.



مادها در دامنه‌ی کوه الوند، شهری ساختند و نام آن را هگمتانه گذاشتند. این شهر، پایتخت مادها و در محلّ همدان امروزی واقع بود.

مجسمه‌ی شیر سنگی، از آثار زمان حکومت مادها که هم‌اکنون در یکی از میدان‌های شهر همدان قرار دارد.

پادشاهان ماد پس از محکم کردن حکومت خود، به مردم ظلم و ستم کردند و به خوش گذرانی مشغول شدند. در نتیجه، حکومت آن‌ها ضعیف شد و مردم هم از همکاری با آن‌ها خودداری کردند. در این هنگام، رهبر پارس‌ها که کوروش نام داشت، از این ضعف استفاده کرد و به جنگ با مادها پرداخت. او سرانجام آن‌ها را شکست داد و پادشاه ایران شد.



### پرسش



- ۱- سه گروه آریایی را که به ایران آمدند، نام ببرید.
- ۲- جای خالی را پر کنید.
- مادها ..... را پایتخت خود قرار دادند.
- ۳- چرا حکومت ماد از بین رفت؟

با توجه به نقشه‌ی درس، جمله‌های زیر را کامل کنید.

۱- مادها در غرب و شمال غربی ایران ساکن شدند.

۲- پارس‌ها در ..... ایران ساکن شدند.

۳- ..... در شمال شرقی ایران ساکن شدند.





## هخامنشیان



نقشه‌ی قلمرو امپراتوری هخامنشیان در زمان داریوش. در بالا و پایین نقشه، اقوام و ملت‌هایی که هخامنشیان بر آن‌ها پیروز شده‌اند و برای شاه هدیه آورده‌اند، نشان داده شده است.



## کوروش

کوروش پس از آن که مادها را از حکومت برکنار کرد، حکومت هخامنشیان را به وجود آورد. نام جد کوروش، هخامنش بود. به همین دلیل به حکومتی که او تأسیس کرد، هخامنشیان می گویند. کوروش حکومت های بزرگ آن زمان، مانند لیدی و بابل، را شکست داد و سرزمین های آنها را تصرف کرد؛ در نتیجه، قلمرو حکومت او بسیار گسترش یافت.

## داریوش

یکی دیگر از پادشاهان هخامنشی، داریوش بود. در زمان او، ایران وسعت زیادی پیدا کرد. به نقشه ی قلمرو حکومت هخامنشیان در زمان داریوش توجه کنید؛ همان طور که می بینید، با توجه به وسعت قلمرو هخامنشیان اداره ی این کشور پهناور کار ساده ای نبوده است. داریوش در دوران حکومت خود کارهای مهمی انجام داد. ساختن راه ها، ضرب سکه ی طلا، تعیین شهربان و ایجاد سپاه جاویدان از کارهای اوست.

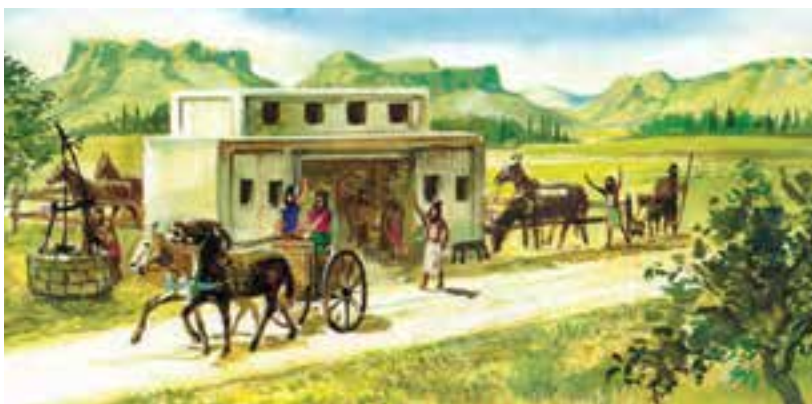


نمای داخلی کاخ داریوش؛ در حالی که شاه، نمایندگان حکومت های محلی قلمرو خود را به حضور می پذیرد.

۱- ساختن راه ها: به دستور داریوش، در سرزمین پهناور ایران راه های زیادی ساختند. راه ها مهم ترین وسیله ی ارتباط میان شهرها، روستاها و پایتخت بودند. مهم ترین و طولانی ترین راه ها، راه شاهی نام داشت.



در کنار جاده‌های اصلی محل‌هایی به نام چاپارخانه ساخته شده بود. در این مکان‌ها همیشه اسب‌هایی تازه نفس آماده بودند تا پیک‌ها (نامه‌رسان‌ها) اسب خود را عوض کنند و نامه‌ها را به دورترین نقاط کشور برسانند. هم‌چنین، در مسیر راه‌ها، قلعه‌هایی ساخته بودند که در آن‌ها عده‌ای سرباز از راه‌ها و کاروان‌ها محافظت می‌کردند.



یکی از ایستگاه‌های تعویض اسب پیک‌های نامه‌رسانی



نامه‌رسانی در زمان هخامنشیان را با نامه‌رسانی در زمان خود مقایسه کنید.

۲- ساختن سکه‌ی طلا: داریوش برای این که مردم سرزمین پهناور ایران بتوانند به راحتی خرید و فروش کنند، دستور داد سکه‌هایی از طلا بسازند.



یکی از سکه‌های زمان هخامنشیان



جام طلایی شاهان هخامنشی



۳- تعیین شهریان: در زمان هخامنشیان، کشور ایران وسعت زیادی داشت. پس، داریوش برای اداره‌ی بهتر آن دستور داد کشور را به بخش‌هایی تقسیم کنند. او برای اداره‌ی هر بخش یک شهریان انتخاب کرد.

۴- ایجاد سپاه جاویدان: به دستور داریوش، یک سپاه ده هزار نفری از سربازان ورزیده که همیشه آماده‌ی جنگ بودند، تشکیل شد.

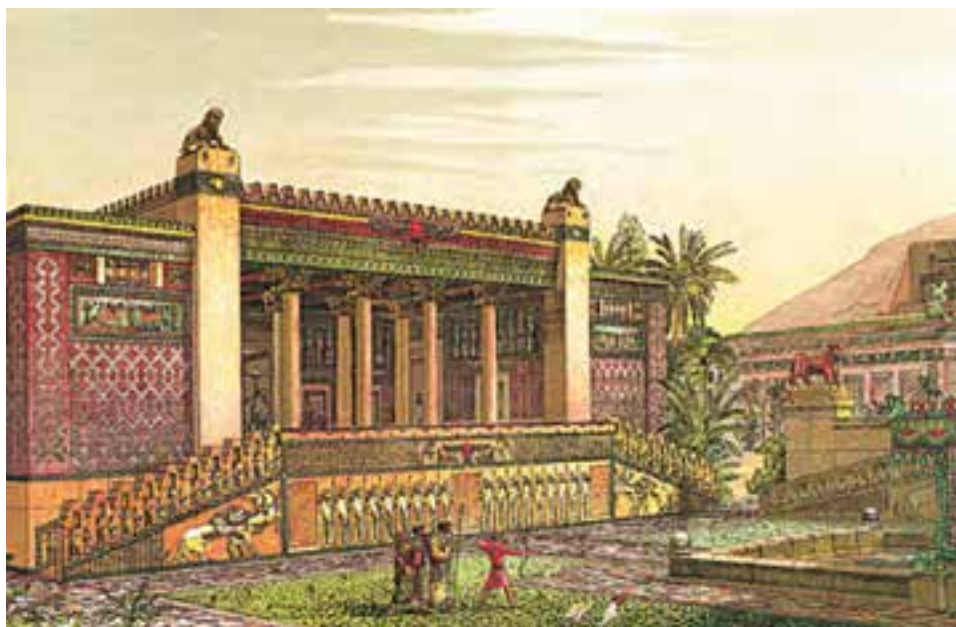
## حمله‌ی اسکندر

هخامنشیان ۲۲۵ سال حکومت کردند. آن‌ها در اواخر حکومتشان، به دلیل اختلاف‌های داخلی و بی‌لیاقتی شاهان، ضعیف شده بودند. در این زمان، اسکندر که پادشاه یونان و مقدونیه بود و آرزو داشت همه‌ی جهان را تصرف کند، به ایران حمله کرد. هخامنشیان از اسکندر شکست خوردند و او ایران را فتح کرد. اسکندر پایتخت معروف هخامنشیان، یعنی تخت جمشید، را به آتش کشید و بسیاری از مردم را به قتل رساند.





آثار باقی‌مانده از تخت جمشید در حال حاضر



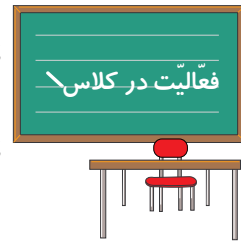
یکی از کاخ‌های تخت جمشید در زمان هخامنشیان





- ۱- حکومت هخامنشیان چگونه به وجود آمد؟
- ۲- سه مورد از کارهای مهمی را که در زمان داریوش انجام شد، توضیح دهید.
- ۳- چرا در زمان هخامنشیان، در بین راه‌ها چاپارخانه‌ها و قلعه‌هایی ساخته بودند؟

- ۱- با توجه به نقشه‌ی ابتدای درس، بگویید: راه‌شاهی کدام شهرها را به یک‌دیگر مربوط می‌کرد؟
- ۲- اثر تاریخی تخت‌جمشید و خرابه‌های پاسارگاد در کدام استان ایران قرار دارد؟
- ۳- به نظر شما حفاظت از این آثار تاریخی، از چه نظر اهمیت دارد؟ در این باره گفت‌وگو کنید.



## اشکانیان

پس از این که هخامنشیان از اسکندر شکست خوردند، کشور ما به دست بیگانگان افتاد. بعد از مرگ اسکندر، جانشینان او (سلوکیان) فرمانروای ایران شدند. آن‌ها سعی می‌کردند آداب و رسوم و خط و زبان یونانی را در ایران رواج دهند. پس از مدتی، پارت‌ها به فرماندهی اشک با بیگانگان جنگیدند و آن‌ها را شکست دادند. پارت‌ها حکومت اشکانیان را به وجود آوردند و به این ترتیب، مردم ایران دوباره اداره‌ی کشور خود را به دست گرفتند.



چرا مردم ایران در زمان حکومت سلوکیان، ناراحت و نارضاضی بودند؟

### انتخاب پایتخت

اشکانیان ابتدا شهر صدروازه را که در نزدیکی دامغان امروزی بود، به پایتختی انتخاب کردند اما بعدها تیسفون را پایتخت خود کردند؛ زیرا می‌خواستند به غرب کشور نزدیک باشند تا در صورت حمله‌ی رومی‌ها، بتوانند با آن‌ها مبارزه کنند.



یکی از پادشاهان اشکانی، مهرداد دوم نام داشت. او با پیروزی بر رومی‌ها و سایر همسایگان، ایران را به کشوری بزرگ و قدرتمند تبدیل کرد.



قلمرو اشکانیان  
..... قلمرو ایران کنونی



مجسمه‌ی مرد پارتی در موزه‌ی ایران باستان. دست راست مجسمه از بین رفته است.

## برای مطالعه

### مجلس مهستان

در دوره‌ی اشکانی، دو مجلس برای مشورت و تصمیم‌گیری درباره‌ی امور کشور وجود داشت: یکی مجلس خانواده‌ی شاهی که مردان خاندان اشکانی در آن شرکت می‌کردند و دیگری، مجلس بزرگان که از اشراف، رؤسای قبایل و فرماندهان نظامی تشکیل می‌شد. در هنگام تصمیم‌گیری‌های مهم، افراد این دو مجلس در یک مجلس دور هم جمع می‌شدند که به آن **مجلس مهستان** می‌گفتند. برای مثال، پس از مرگ پادشاه، مجلس مهستان، جانشین او را از میان فرزندان او انتخاب و معرفی می‌کرد.





## جنگ‌های ایران و روم

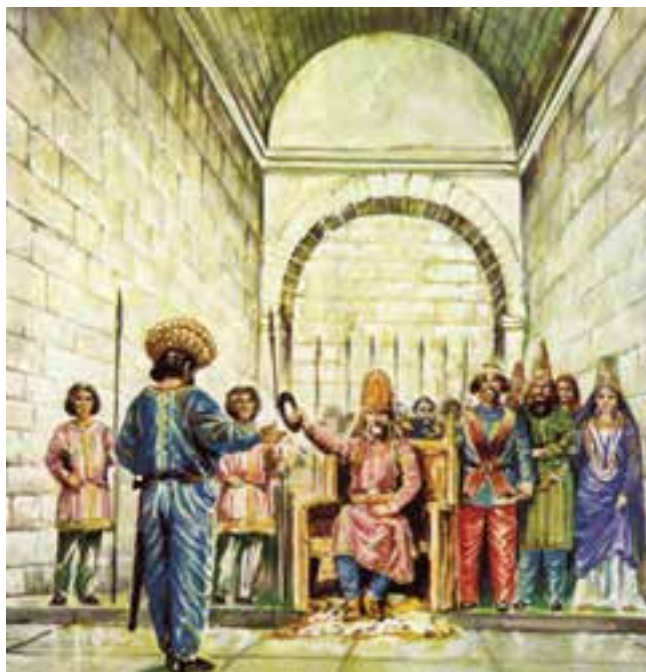
در زمان آشکانیان، روم کشور قدرتمندی بود و رومی‌ها بارها با ایرانیان جنگیدند. یکی از علل عمده‌ی این جنگ‌ها، علاقه‌ی امپراتوران روم به گرفتن آرمستان بود. شاهان آشکانی نمی‌خواستند آرمستان از ایران جدا شود و به‌دست رومیان بیفتد.

در یکی از جنگ‌ها، کراسوس، فرمانده قدرتمند رومی به جنگ با ایرانیان آمد. او پادشاه آرمستان را نیز با خود هم‌دست کرده بود. سورنا، سردار شجاع ایرانی به مقابله با رومی‌ها رفت و موفق شد آنان را شکست دهد. در جریان این جنگ، کراسوس و گروهی از سپاهیانش کشته و گروهی اسیر شدند و بقیه هم فرار کردند. تحمل این شکست برای رومی‌ها خیلی سخت بود؛ به همین دلیل، آن‌ها مدت‌ها از حمله به ایران خودداری کردند اما بعدها دوباره به فکر جنگ با ایران افتادند.



سورنا، سردار ایرانی، کراسوس را شکست داد. پارت‌ها در اسب‌سواری و تیراندازی مهارت زیادی داشتند.





در این تصویر، یک شاه اشکانی، با دادن تاج به یکی از افراد، اجازه‌ی فرمان‌روایی بر یک ولایت را به او می‌دهد. در زمان آشکانیان، کشور به چند منطقه تقسیم شده بود و هر سرزمین را یک فرمان‌روای محلی اداره می‌کرد. او هم‌چنین وظیفه داشت مالیات‌های آن منطقه را جمع کند و به مرکز بفرستد.

## تولّد و پیامبری حضرت عیسی (ع)

هم‌زمان با جنگ‌های اشکانیان با امپراتوری روم، حضرت عیسی (ع) در فلسطین که

تحت حکومت رومیان بود، به دنیا آمد. حضرت عیسی (ع) از جانب خدا به پیامبری برگزیده شد. او به شهرها و روستاها می‌رفت و مردم را به خداپرستی و انجام دادن کارهای نیک دعوت می‌کرد. او از ستم‌دیدگان و اسیران حمایت می‌کرد و با کودکان مهربان بود.

سرانجام، گروهی از مردم دعوت حضرت عیسی (ع) را پذیرفتند و به تدریج،

تعداد پیروان او در بین مردم روم بیشتر شد اما امپراتوران بت‌پرست و ستمگر روم که حضرت عیسی را دشمن خود می‌دانستند، تا مدت‌ها پیروان او را آزار و شکنجه می‌دادند.



## ضعیف شدن آشکانیان

اشکانیان علاوه بر جنگ با رومی‌ها، مجبور بودند با قبیله‌هایی که از شمال شرق به ایران حمله می‌کردند، بجنگند. در داخل کشور نیز فرمان‌روایان محلی از گوشه و کنار سر بلند کرده بودند و با هم می‌جنگیدند. مردم ایران از ستم‌های این فرمان‌روایان محلی و جنگ و ناامنی به تنگ آمده و به شدت ناراضی بودند. این عوامل، حکومت آشکانی را بسیار ضعیف کرد.



- ۱- چرا به حکومتی که پارت‌ها به وجود آوردند، آشکانیان هم می‌گویند؟
- ۲- سورنا که بود و چه کرد؟
- ۳- عبارت صحیح را با حرف (ص) و عبارت غلط را با حرف (غ) مشخص کنید.
- علت عمده‌ی جنگ‌های ایران و روم بر سر تیسفون بود. ( )
- مجلس مهستان از افراد دو مجلس تشکیل می‌شد. ( )
- ۴- جای خالی را پر کنید.
- حضرت عیسی (ع) در سرزمین ..... به دنیا آمد.

- ۱- به نقشه‌ی قلمرو ایران در زمان هخامنشیان و اشکانیان توجه کنید. قلمرو ایران در زمان کدام حکومت وسیع‌تر بوده است؟



- ۲- با توجه به آنچه در درس قرآن درباره‌ی حضرت عیسی (ع) آموخته‌اید، داستان زندگی آن حضرت را برای هم‌کلاسی‌هایتان بازگو کنید.



## ساسانیان

با ضعیف شدن حکومت اشکانی، جنگ میان فرمانروایان محلی برای گرفتن سرزمین‌های یک‌دیگر شدت گرفت. یکی از این فرمانروایان محلی، اردشیر نوه‌ی ساسان بود که در فارس حکومت می‌کرد. اردشیر در جنگ با اشکانیان پیروز شد و به تدریج سراسر ایران را گرفت. آن‌گاه خود را شاه خواند و حکومتی را به وجود آورد که به نام جدّش، ساسانیان نامیده شد.

### دین رسمی

پیش از حکومت ساسانیان، بیشتر مردم ایران، پیرو دین زردشتی بودند. اردشیر دین زردشتی را دین رسمی کشور اعلام کرد. سه پایه‌ی اصلی دین زردشتی عبارت‌اند از: پندار نیک، گفتار نیک و کردار نیک. کتاب مقدّس زردشتیان، اوستا نام دارد.

### خسرو انوشیروان

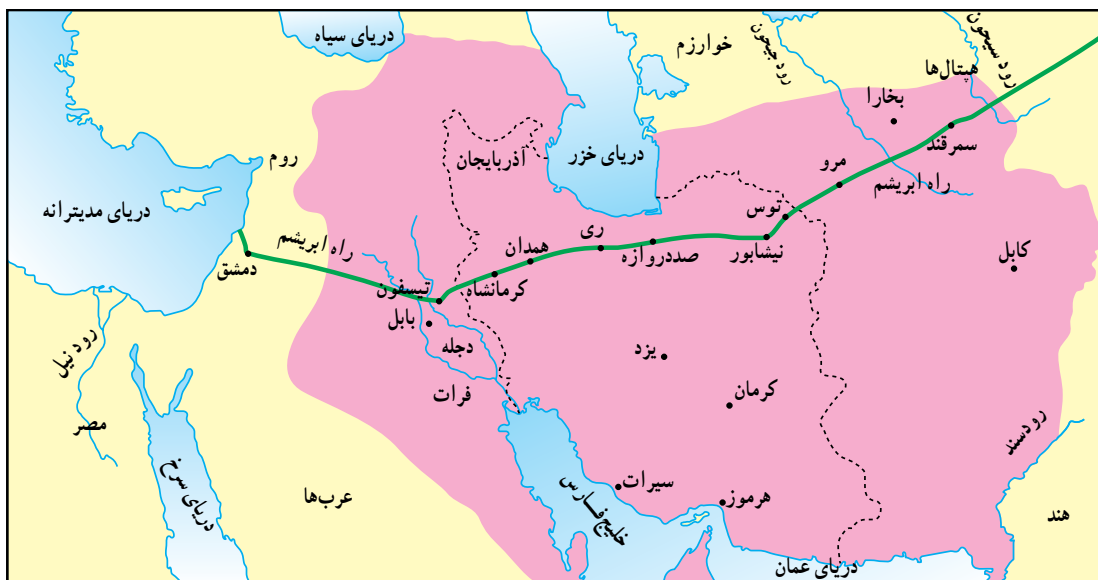
یکی دیگر از پادشاهان ساسانی، خسرو انوشیروان بود. او بر سر مالکیت شهرهای مرزی چند بار با رومیان جنگ کرد و در همه‌ی جنگ‌ها آنان را شکست داد. در زمان خسرو انوشیروان، شهرهای بزرگی در ایران ساخته شد. تیسفون، پایتخت



ساسانیان، یکی از باشکوه‌ترین شهرهای آن زمان بود. خسرو انوشیروان هم چنین کاخ‌های باشکوهی برای خود ساخت که خرابه‌های یکی از آن‌ها به نام «طاق کسرا» هنوز پابرجاست. به دستور او دانشگاه بزرگی هم در جندی شاپور ساخته شد. در این شهر، دانش پزشکی رونق داشت و پزشکانی از ایران و دیگر کشورهای جهان در آن‌جا گرد آمده بودند.



طاق کسرا یا ایوان مداین از بناهای باشکوه دوره‌ی ساسانی است. در این دوره، ساختن ایوان در بناها رواج یافت.



قلمرو ساسانیان  
 راه ابریشم  
 قلمرو ایران کنونی

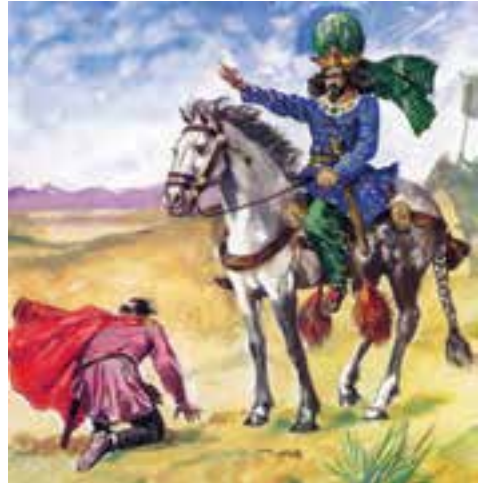






سکه‌ی زرین شاپور اول ساسانی

در زمان ساسانیان، معماری و سنگ تراشی پیشرفت بسیار کرد. در این دوره نیز چون گذشته، هنرمندان، کارهای مهم مانند پیروزی‌ها را به یادگار بر روی سنگ‌های بزرگ کوه‌ها نقش می‌کردند.



امپراتور روم در مقابل شاپور اول زانو زده و تسلیم شده است.



یکی از شاهان قدرتمند ساسانی، شاپور اول نام داشت. او توانست بر رومی‌ها پیروز شود و امپراتور روم را اسیر کند. شاپور بعد از این پیروزی، دستور داد صحنه‌ی تسلیم شدن امپراتور روم را بر بدنه‌ی کوهی در فارس (نقش رستم) حک کنند.

## طبقات اجتماعی

در دوره‌ی ساسانیان، مردم به دو طبقه‌ی بزرگان و مردم معمولی تقسیم می‌شدند. اشراف، جنگاوران و روحانیان زردشتی در طبقه‌ی بزرگان بودند و شغل‌های مهم کشور در دست آن‌ها بود. کشاورزان، پیشه‌وران و کارگران جزء طبقه‌ی مردم معمولی بودند. آن‌ها کار می‌کردند و مالیات می‌پرداختند و در موقع جنگ، سپاه پیاده را تشکیل می‌دادند. آموزش خواندن و نوشتن، سوارکاری و تیراندازی مخصوص فرزندان بزرگان بود. مردم معمولی نمی‌توانستند به طبقه‌ی بزرگان وارد شوند.



گفت و گو در کلاس

به نظر شما در جنگ‌های طولانی ایران و روم، کدام گروه از مردم بیشتر آسیب می‌دیدند؟ چرا؟



### پرسش

- ۱- اردشیر که بود و چه کرد؟
- ۲- سه پایه‌ی اصلی دین زردشتی پندار نیک، گفتار نیک و ..... است.
- ۳- در زمان ساسانیان، مردم ایران به چند طبقه تقسیم می‌شدند؟
- ۴- عبارت صحیح را با حرف (ص) و عبارت غلط را با حرف (غ) مشخص کنید.
  - اردشیر دین زردشتی را دین رسمی کشور کرد. ( )
  - پایتخت ساسانیان، شهر صد دروازه بود. ( )
  - طبقه‌ی بزرگان، مالیات می‌پرداختند و در موقع جنگ، سپاه پیاده را تشکیل می‌دادند. ( )

با راهنمایی معلم بگویید: هم‌اکنون خرابه‌های طاق کسرا در کدام کشور قرار دارد؟





## طلوع خورشید اسلام در ایران

### دعوت به اسلام

بعد از خسرو انوشیروان، خسرو پرویز به پادشاهی رسید. خسرو پرویز چند بار با رومیان جنگید. او ابتدا در این جنگ‌ها پیروز شد و قلمرو ایران را از غرب گسترش داد. پس، رومی‌ها به او پیشنهاد آشتی دادند اما او این پیشنهاد را نپذیرفت و به نظر سرداران سپاهش هم توجهی نکرد. در نتیجه، از رومیان شکست خورد و پا به فرار گذاشت. خسرو پرویز مردی خودخواه و خوش‌گذران بود و کاخ‌های زیادی برپا کرد. در آن زمان، پیامبر بزرگ اسلام، حضرت محمد (ص) نامه‌ای به خسرو پرویز نوشت و او را به اسلام دعوت کرد اما خسرو پرویز این دعوت را نپذیرفت و نامه‌ی پیامبر را پاره کرد.

### ضعیف‌شدن ساسانیان

پس از خسرو پرویز، وضع کشور روز به روز بدتر شد. جنگ‌های طولانی ایران و روم حکومت ساسانی را ضعیف کرده بود. این جنگ‌ها هم خرج فراوانی داشت و هم موجب کشته‌شدن تعداد زیادی از سپاهیان ایران شده بود. حکومت ساسانی برای تأمین هزینه‌های جنگ، مالیات‌ها را پی‌درپی افزایش می‌داد و به این ترتیب، مردم روز به روز فقیرتر می‌شدند. شاهان ساسانی به خوش‌گذرانی مشغول بودند؛ در حالی که فقر و اختلاف طبقاتی مردم را به شدت آزار می‌داد.



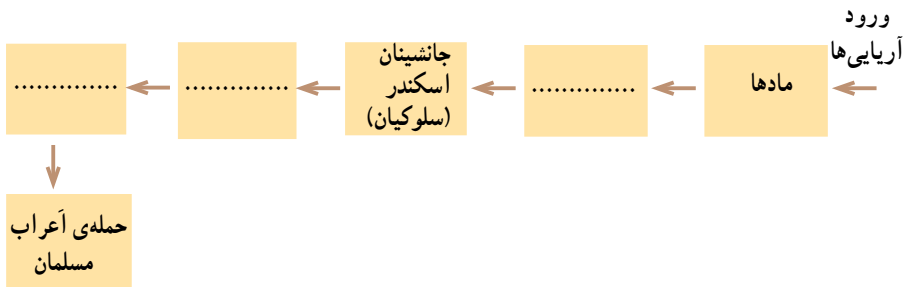
نمونه‌ای از خط دوره‌ی ساسانی. این کتیبه به زبان پارسی میانه نوشته شده که ریشه‌ی زبان فارسی کنونی است.

در این زمان، اعراب مسلمان به قلمرو ایران حمله کردند. آن‌ها در چند ناحیه با ساسانیان جنگیدند و سپاه ساسانی را شکست دادند. سرانجام، مسلمانان شهر تیسفون، پایتخت ایران را فتح کردند و حکومت ساسانیان پس از چهارصد سال برچیده شد.

به نظر شما چرا سپاهیان ساسانی با وجود تعداد بیشتر و تجهیزات پیشرفته‌تر، از سپاه اسلام شکست خوردند؟ علل پیروزی مسلمانان چه بود؟



- ۱- چرا خسرو پرویز از رومی‌ها شکست خورد؟
- ۲- در اواخر حکومت ساسانیان، وضع کشور و مردم ایران چگونه بود؟
- ۳- چرا مردم ایران دین اسلام را پذیرفتند؟
- ۴- عبارت صحیح را با حرف (ص) و عبارت غلط را با حرف (غ) مشخص کنید.  
- خسرو پرویز دعوت به اسلام را پذیرفت. ( )  
- سپاهیان مسلمان، شهر تیسفون را فتح کردند. ( )
- ۵- در شکل زیر، نام سلسله‌هایی را که در ایران حکومت کرده‌اند، به ترتیب بنویسید.



# بخش سوم

## تعلیمات مدنی



## خانواده

هریک از ما عضو یک خانواده ایم. خانواده چگونه تشکیل می شود؟



● خانواده با ازدواج زن و مرد به وجود می آید. با تولد فرزندان، تعداد افراد خانواده بیشتر می شود. وجود فرزند به زندگی خانواده شادی و نشاط می بخشد. در بعضی از خانواده ها، پدر بزرگ و مادر بزرگ نیز در کنار پدر و مادر و فرزندان زندگی می کنند.



● ما برای ادامه‌ی زندگی خود به چیزهای گوناگونی نیاز داریم. خانواده در برطرف کردن نیازهای ما نقش مهمی دارد. در خانواده‌ی شما چه کسانی نیازهای افراد خانواده را برطرف می‌کنند؟

پدر و مادر برای ما خوراک، پوشاک و مسکن آماده می‌کنند. آن‌ها از ما مواظبت می‌کنند و به هنگام بیماری، ما را نزد پزشک می‌برند. وقتی به سنِ مدرسه می‌رسیم، ما را به مدرسه می‌فرستند تا درس بخوانیم و با آداب زندگی آشنا شویم.

پدر و مادر با محبت و فداکاری، برای آسایش و تربیت ما تلاش می‌کنند.

● بعضی از خانواده‌ها کم جمعیت و بعضی از آن‌ها پرجمعیت‌اند.



اکنون که نیازهای گوناگون خانواده را می‌شناسید، بگویید که برطرف کردن نیازهای یک خانواده‌ی پرجمعیت مشکل‌تر است یا یک خانواده‌ی کم جمعیت؟ چرا؟

۱- آیا پدر بزرگ یا مادر بزرگ شما با شما زندگی می‌کنند؟

شما با پدر بزرگ و مادر بزرگ خود چگونه رفتار می‌کنید؟

چرا؟



۲- با راهنمایی بزرگ‌ترها تحقیق کنید که پدر بزرگ

(پدری) شما چند فرزند، نوه و نتیجه دارد.

۳- درباره‌ی یک خانواده‌ی پرجمعیت که شش فرزند

دارند و اعضای آن نسبت به هم مسئول و مهربان هستند داستان کوتاهی بنویسید.

در داستان خود، برای هر یک از شخصیت‌ها نامی انتخاب کنید و زندگی آن‌ها را توضیح

دهید. داستان را در کلاس بخوانید.





## پرسش



- ۱- آیا شما عضو یک خانواده‌ی کم‌جمعیت هستید یا پرجمعیت؟
- ۲- خانواده، کدام نیازهای ما را برطرف می‌کند؟
- ۳- سه نمونه از مشکلاتی را که خانواده‌های پرجمعیت با آن‌ها روبه‌رو می‌شوند، بگویید.





## زندگی خانوادگی



## هر کس وظیفه‌ای دارد

در خانواده، هر کس وظیفه‌ای دارد. معمولاً پدر بیرون از خانه کار می‌کند. او وظیفه دارد برای همسر و فرزندانش خوراک، لباس و سایر وسایل زندگی را تهیه کند. مادر در خانواده چه کارهایی انجام می‌دهد؟

پدر و مادر چه کارهای دیگری برای ما انجام می دهند؟  
 در بعضی از خانواده ها، مادر در بیرون خانه نیز کار می کند. در روستاها، زنان در کار  
 کشاورزی، دوشیدن شیر و قالی بافی به شوهران خود کمک می کنند. در شهرها نیز بعضی  
 از زنان در مدرسه ها، بیمارستان ها، کارخانه ها یا اداره ها کار می کنند.  
 فرزندان در خانواده درس می خوانند، در کارهای خانه به پدر و مادر خود کمک

می کنند و با اعمال دینی و رفتار نیکو  
 آشنا می شوند.



کودکانی که در خانواده از تربیت،  
 محبت و اخلاق خوب بهره مند شوند،  
 در آینده افرادی مفید و وظیفه شناس  
 خواهند شد. پس، خانواده در تربیت  
 ما نقش مهمی دارد. به همین دلیل، دین  
 اسلام به خانواده اهمیت زیادی داده  
 است.



### هر چیز جای معینی دارد

در خانه هر چیز جای معینی دارد. به نظر  
 شما چرا باید در خانه، کفش، لباس، کتاب و هر  
 وسیله ی دیگری را در جای معینی قرار دهیم؟



## هر کار وقت مخصوصی دارد

روز برای کار و شب برای استراحت است. درس خواندن، از خواب بیدار شدن، نماز خواندن، خوابیدن، بازی و ورزش، دیدن دوستان و حمام کردن و نظافت هر کدام در وقت مخصوصی انجام می شود.

روزهای شنبه، یکشنبه، دوشنبه، سه شنبه، چهارشنبه و پنجشنبه روزهای کار هستند. جمعه روز شرکت در نماز جمعه، دیدن اقوام و آشنایان، گردش و استراحت است. ما باید در زندگی خانوادگی نظم داشته باشیم؛ یعنی:

با وظیفه‌ی خود آشنا باشیم و به آن عمل کنیم. هر چیز را در جای معینی بگذاریم. هر کار را در وقت مخصوص آن انجام دهیم.

۱- برنامه‌ی یک روز زندگی خود را بنویسید و بگویید که هر کاری را در منزل در چه زمانی انجام می‌دهید. (درس خواندن، ورزش و تفریح، خوابیدن، از خواب برخاستن، نماز خواندن و ...)



۲- جای کیف، کفش و لباس‌تان را بگویید.

۳- با راهنمایی معلم یا والدین خود، بگویید که

قرآن کریم درباره‌ی پدر و مادر چه سفارشی کرده است.



- ۱- معمولاً پدر و مادر در خانواده چه کارهایی انجام می‌دهند؟
- ۲- فرزندان چه وظایفی دارند؟
- ۳- چرا دین اسلام به خانواده اهمیت زیادی داده است؟
- ۴- روز جمعه مخصوص چه کارهایی است؟
- ۵- معنای نظم چیست؟



## مدرسه

مدرسه، خانه‌ی دوم ماست. شما چند ساعت از روز را در مدرسه سپری می‌کنید؟



گفت و گو در کلاس

هدف شما از آمدن به مدرسه چیست؟

مدرسه، محلّ تعلیم و تربیت است و در آن‌جا هر کس کار معینی انجام می‌دهد. در مدرسه، چه کسانی برای تعلیم و تربیت ما تلاش می‌کنند؟ آن‌ها را نام ببرید.



\* معلم، با دل‌سوزی به ما درس می‌آموزد و ما را تربیت می‌کند. او بهترین راهنمای ما در مدرسه است.

\* ناظم با همکاری دانش‌آموزان و مدیر، کمک می‌کند تا کارهای مدرسه بهتر و منظم‌تر انجام شود.

\* مدیر با همکاری کارکنان مدرسه، برنامه‌ی کار مدرسه را تنظیم می‌کند.  
مربی پرورشی، مربی بهداشت، دفتردار، کتابدار، خدمت‌گزار و سایر افراد در مدرسه چه کارهایی انجام می‌دهند؟

● همه‌ی این افراد برای تعلیم و تربیت ما تلاش می‌کنند و ما نیز در برابر آن‌ها وظایفی داریم. همان‌طور که ما در خانه با افراد خانواده همکاری می‌کنیم تا کارها به خوبی انجام شوند، در مدرسه نیز با یک‌دیگر همکاری می‌کنیم تا مدرسه‌ی خوبی داشته باشیم.



۱- با همکاری معلّم، یکی از کارکنان مدرسه را به کلاس دعوت کنید تا در مورد وظایف خود و انتظاراتی که از دانش‌آموزان دارد، صحبت کند.

۲- در هفته‌ی گذشته، شما در کدام کارهای مدرسه، همکاری کرده‌اید؟ بیان کنید.

۳- اگر مدرسه‌ی شما به وسیله‌ی یک فرد نیکوکار ساخته شده است، او را نام ببرید.

آیا در محلّ زندگی خود مدرسه‌ای را می‌شناسید که به وسیله‌ی یک فرد نیکوکار ساخته شده باشد؟ در این باره از بزرگ‌ترها پرس و جو کنید.



## پرسش

۱- دومین خانه‌ای که ما در آن زندگی می‌کنیم، چه نام دارد؟

۲- مدرسه محلّ تعلیم و ..... است.

۳- دو نفر از افرادی را که در مدرسه برای شما تلاش می‌کنند، نام ببرید و وظیفه‌ی آنها را بگویید.



## برای مطالعه



جامعه خیرین مدرسه‌ساز  
کشور، تأسیس ۱۳۷۸

مردم در مدرسه‌سازی به دولت کمک می‌کنند. بعضی از مردم نیکوکار یا خیر برای دانش‌آموزان مدرسه می‌سازند. کشور ما به علت داشتن تعداد زیاد دانش‌آموز، با کمبود مدرسه روبه‌روست. به همین دلیل، جامعه‌ی خیرین مدرسه‌ساز در سال ۱۳۷۸ تأسیس شد. وظیفه‌ی ما دانش‌آموزان، خوب نگهداری کردن از مدرسه است.

این مدرسه به وسیله‌ی یک فرد نیکوکار ساخته شده است.



## مسجد



یکی دیگر از محل‌های اجتماع مردم، مسجد است. در همه‌ی روستاها و شهرها مسجد وجود دارد. بعضی از مسجدها به وسیله‌ی افراد نیکوکار ساخته شده و در اختیار مردم قرار گرفته است.

مردم برای برپا داشتن نماز جماعت به مسجد می‌روند. آن‌ها پشت سر امام جماعت یا پیش نماز در صف‌های منظم، رو به قبله می‌ایستند. امام جماعت جلوتر از همه در محراب قرار می‌گیرد. آیا می‌دانید در مسجد، به چه جایی محراب گفته می‌شود؟





مردم در مسجد، خدا را عبادت می‌کنند و با اخلاق نیکو آشنا می‌شوند. علاوه بر این، مسجد محلّ برگزاری مراسمی چون سخن‌رانی، دعا، عزاداری و جشن‌های مربوط به عیدهای مذهبی است. هر یک از این مراسم در روز خاصی برگزار می‌شود.

مردم در مسجد با یک‌دیگر آشنا می‌شوند، از حال هم خبر می‌گیرند و برای حلّ مشکلات محلّه‌ی خود با یک‌دیگر مشورت می‌کنند.

مسجد نمونه‌ی کوچکی از جامعه‌ی اسلامی است که در آن خداپرستی، همکاری، همدلی، نظم و آموزش وجود دارد.

- ۱- نام مسجد محلّه‌ی شما چیست؟ در آن جاذبه‌های کارهایی انجام می‌شود؟ برای کلاس تعریف کنید.
- ۲- خاطره‌ای از رفتن خود به مسجد بنویسید و در کلاس بخوانید.



## پرسش

- ۱- نماز جماعت در مسجد چگونه برگزار می‌شود؟
- ۲- مردم در مسجد برای حل مشکلات محله‌ی خود چه می‌کنند؟

## برای مطالعه

مسجد محل آموزش است.

● امام جماعت در مسجد وظایف دینی را به مردم یاد می‌دهد.

● مردم در مسجد قرآن می‌آموزند و با شیوه‌ی زندگی و رفتار اهل بیت (ع) آشنا می‌شوند.

● در بعضی مسجدها کلاس سوادآموزی تشکیل می‌شود. بزرگسالان بی‌سواد در این کلاس‌ها خواندن و نوشتن یاد می‌گیرند.

● نوجوانان و جوانان در قسمت بسیج مسجد ثبت نام می‌کنند و آموزش نظامی می‌بینند تا برای دفاع از کشور اسلامی ایران آماده شوند.

● در بعضی از مسجدها کتابخانه وجود دارد. مردم در این کتابخانه‌ها مطالعه می‌کنند یا از آنجا کتاب به امانت می‌گیرند.

● مسجد الحرام در مکه و مسجد الاقصی در فلسطین اشغالی از مهم‌ترین مساجد مسلمانان می‌باشند.

## زندگی روستایی



عده‌ای از مردم کشور ما در روستاها زندگی می‌کنند. بیشتر روستاییان به کار کشاورزی و باغداری مشغول‌اند. آن‌ها با کشت محصولات کشاورزی برای خانواده‌ی خود و مردم دیگر غذا فراهم می‌کنند. بعضی از روستاییان علاوه بر کشاورزی، دام‌پروری نیز می‌کنند و در کنار خانه یا مزرعه‌ی خود، تعدادی دام را نگه می‌دارند.

● مردم روستا با زندگی کردن در کنار مزرعه‌ها و باغ‌ها از هوای تمیز و سالم استفاده

می‌کنند.



- جمعیت روستا از شهر کمتر است. به همین دلیل، بیشتر مردم روستاها یک‌دیگر را می‌شناسند یا با هم خویشاوندند. آن‌ها با صمیمیت و همدلی در کنار یک‌دیگر زندگی می‌کنند و در کارهای کشاورزی و دام‌پروری به هم کمک می‌کنند.
- دانش‌آموزان روستایی در مدارس روستایی درس می‌خوانند. معلم روستا معمولاً با روستاییان زندگی می‌کند. دانش‌آموزان روستایی، هم درس می‌خوانند و هم در کار کشاورزی و دام‌پروری به پدر و مادر خود کمک می‌کنند.



- پس از پیروزی انقلاب اسلامی، جهادسازندگی در بیشتر روستاها مدرسه، حمام، مسجد و خانه‌ی بهداشت ساخته و آب آشامیدنی سالم فراهم کرده است.





- ۱- در کتاب تعلیمات اجتماعی سال گذشته و جغرافی  
امسال با زندگی ایلی و عشایری آشنا شدید. این نوع زندگی  
با زندگی روستایی چه تفاوتی دارد؟ مقایسه کنید.
- ۲- به نظر شما چرا هوای روستاها تمیز و سالم است؟
- ۳- اگر در روستا زندگی می‌کنید، سه محصول  
کشاورزی را که در روستای شما تولید می‌شود، نام ببرید.



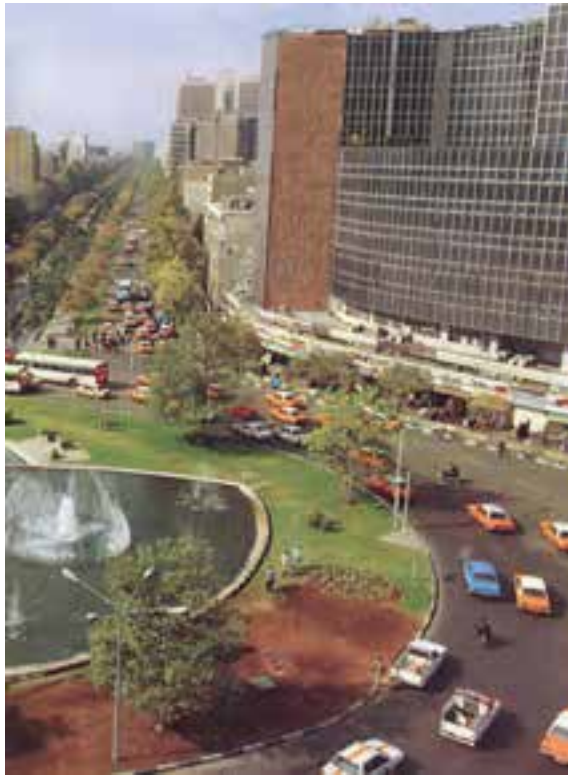
## پرسش

- ۱- چرا بیشتر مردم روستاها یک‌دیگر را می‌شناسند؟
- ۲- دانش‌آموزان روستایی علاوه بر درس خواندن، در چه کارهایی به پدر و  
مادر خود کمک می‌کنند؟
- ۳- با تلاش جهادسازندگی، در بیشتر روستاها چه امکاناتی فراهم شده است؟





## زندگی شهری



- عده‌ای از مردم کشور ما در شهرها زندگی می‌کنند.
- در شهرها فعالیت کشاورزی وجود ندارد. بیشتر شهرنشینان در کارخانه‌ها و کارگاه‌ها یا در مغازه‌ها و اداره‌ها کار می‌کنند.

آیا می‌توانید چند نمونه از انواع مغازه‌ها را نام ببرید؟ در کوچه یا خیابان محلّ زندگی شما چه مغازه‌هایی وجود دارد؟

مغازه‌ها معمولاً در کنار خیابان‌ها و هم‌چنین در بازار قدیمی شهر قرار دارند. در بازار، مغازه‌ی افرادی که کار شبیه به هم دارند، در یک ردیف قرار گرفته است. معمولاً اداره‌های مهم، فروشگاه‌ها و بیمارستان‌ها در مرکز شهر و کارخانه‌ها و کارگاه‌ها در اطراف شهر قرار دارند.

مردم شهرها معمولاً در کدام اداره‌ها مشغول به کارند؟ نام ببرید.

- هر شهر به چندین محلّه تقسیم می‌شود. شهرداری، اداره‌ی شهر را به عهده دارد. یکی از وظایف شهرداری، زیبا نگه‌داشتن محیط و حفظ پاکیزگی شهر است. رفتگران زحمت‌کش شهرداری با تلاش و کوشش بسیار محیط شهر را تمیز نگه می‌دارند و همه‌ی ما به آن‌ها که برای سلامتی ما تلاش می‌کنند، احترام می‌گذاریم.





۱ - با راهنمایی معلم، به چند گروه تقسیم شوید. هر گروه نامه‌ای کوتاه به بچه‌های مدرسه بنویسد و در چند سطر به آن‌ها توضیح دهد که برای حفظ پاکیزگی شهر چه کارهایی را باید و چه کارهایی را نباید انجام دهند.

۲ - وقتی به پارک (بوستان) می‌روید، برای حفظ محیط آن، چه کارهایی انجام می‌دهید؟ گفت و گو کنید.



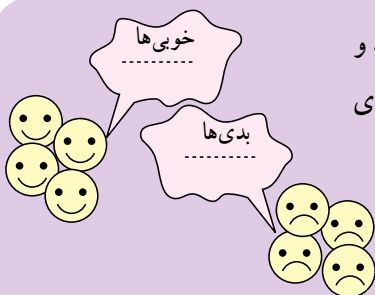
● زندگی در شهرهای بزرگ، مشکلات زیادی دارد. به تصویرهای زیر توجه کنید.



تهران — نمونه‌ی یک شهر بزرگ با مشکلات زیاد



اگر چه در شهرهای بزرگ، امکانات بیشتری وجود دارد ولی زندگی در آن‌جا با مشکلات زیادی همراه است.



با راهنمایی معلم، به دو گروه تقسیم شوید و درباره‌ی خوبی‌ها و بدی‌های زندگی در شهرهای بزرگ گفت و گو کنید و دلیل بیاورید.

از تصویرهای بالا استفاده کنید.

● شهر و روستا چه ارتباطی با هم دارند؟ روستاییان و عشایر با تولید محصولات کشاورزی و دامی، بخشی از غذای مردم شهر یا مواد اولیه‌ی کارخانه‌ها را تولید می‌کنند. شهرنشینان نیز با کارکردن در کارخانه‌ها، بخشی از کالاهای مورد نیاز روستاییان را تولید می‌کنند. روستاییان محصولات خود را به شهرنشینان می‌فروشند و کالاهای مورد نیاز خود را از آن‌ها می‌خرند.

اگر در شهر زندگی می‌کنید، در داخل یا اطراف شهر محل زندگی شما چه کارخانه‌های مهمی وجود دارد؟ این کارخانه‌ها چه کالاهایی تولید می‌کنند؟ سه نمونه از آن‌ها را نام ببرید (از بزرگ‌ترها پرس‌وجو کنید و نتیجه را در کلاس بگویید).



- ۱- چرا مردم یک شهر کمتر از مردم یک روستا یک‌دیگر را می‌شناسند؟
- ۲- کدام فعالیت‌ها معمولاً در مرکز شهر انجام می‌شود؟



## ملت ایران



- مردم ایران، مانند افراد یک خانواده، در یک خانه‌ی بزرگ زندگی می‌کنند. نام این خانه‌ی بزرگ، کشور ایران و نام این خانواده‌ی بزرگ، ملت ایران است.
- ملت ایران دارای قانون اساسی مشترک، پرچم مشترک، سرود ملی مشترک و تقویم مشترک‌اند.

سال ایرانی (شمسی) از روز اوّل فروردین آغاز می‌شود و در آخرین روز اسفند به پایان می‌رسد. به روز اوّل فروردین، نوروز می‌گویند. زبان و خطّ رسمی ملت ایران، زبان و خطّ فارسی است. بیشتر مردم ایران مسلمان‌اند.



به استقبال نوروز



● مردم ایران سرگذشت مشترکی دارند. آن‌ها قرن‌ها در کنار یک‌دیگر زندگی کرده و از دین و سرزمین خود، دفاع کرده‌اند. این مردم همیشه در غم‌ها و شادی‌های هم شریک بوده‌اند و آرزوهای مشترکی داشته‌اند.



انقلاب اسلامی ایران، نشانه‌ی وحدت ملت ایران برای رهایی از رنج‌های گذشته و رسیدن به هدف‌های مشترک است. اکنون ملت ایران دست به دست هم داده‌اند تا با کار و کوشش، نیازهای کشور اسلامی ایران را برطرف کنند.

- ۱- سرود ملی جمهوری اسلامی ایران را در خانه با استفاده از برنامه‌های صدا و سیما از برکنید و در کلاس، همراه با سایر دانش‌آموزان به طور دسته جمعی بخوانید.
- ۲- رنگ‌های پرچم جمهوری اسلامی ایران و علامت وسط آن چه مفهومی دارند؟ وجود ۲۲ «الله اکبر» در حاشیه‌ی پرچم نشانه‌ی چیست؟ در این باره تحقیق کنید و نتیجه را به کلاس گزارش دهید.



- ۱- ملت ایران چه چیزهای مشترکی دارند؟ نام ببرید.
  - ۲- جای خالی را پر کنید.
- زبان و خط رسمی ملت ایران ..... است.





## امّت اسلامی

همه‌ی مسلمانانی که در کشورهای مختلف جهان زندگی می‌کنند، اعضای خانواده‌ی بسیار بزرگی هستند. این خانواده‌ی بسیار بزرگ، امّت اسلامی نام دارد. جمعیت این خانواده‌ی بزرگ، بیش از یک میلیارد نفر است.



مراسم حج — خانه‌ی کعبه



همه‌ی مسلمانان جهان جزء امت اسلامی هستند.



– به نظر شما چرا برای درس امت اسلامی، عکس مراسم حج در کعبه انتخاب شده است؟  
– وقتی مردم مسلمان کشورهای مختلف برای شرکت در مراسم حج دور هم جمع می‌شوند، چه کارهای مفیدی می‌توانند انجام دهند؟

همه‌ی مسلمانان به خدای واحد، یعنی الله، اعتقاد دارند. پیامبران حضرت محمد(ص) و کتاب آسمانی‌شان، قرآن است و همه رو به یک قبله نماز می‌خوانند.  
خدا، پیامبر، کتاب آسمانی و قبله‌ی مسلمانان، مشترک است.  
اگر مسلمانان جهان با هم متحد باشند، دشمنان نمی‌توانند بر آن‌ها مسلط شوند.  
مردم مسلمان ایران علاوه بر این که جزء ملت ایران‌اند، جزء امت اسلامی نیز هستند و باید پیوند خود را با مسلمانان کشورهای دیگر محکم‌تر کنند.  
خوب است این سخن حضرت محمد(ص) را به خاطر بسپاریم:

هرگاه مظلومی فریاد بزند که «ای مسلمانان، به دادم برسید»، مسلمانی که این فریاد مظلومیت را بشنود و به او کمک نکند، مسلمان نیست.

## پرسش

- ۱- چه کسانی امّت اسلامی هستند؟
- ۲- مسلمانان جهان در حدود ..... نفرند.
- ۳- اگر مسلمانان جهان با هم متحد شوند، چه می شود؟
- ۴- مسلمانان جهان در چه چیزهایی با هم مشترک اند؟

.....

.....

.....

.....

- ۵- آیا مسلمانان خارج از کشور ایران هم جزء امّت اسلامی هستند؟



## فهرست کتاب‌های مرتبط و مناسب با محتوای درسی تعلیمات اجتماعی چهارم دبستان

ردیف	نام کتاب	مؤلف/ مترجم	ناشر	سال انتشار
۱	چرا من باید در مصرف آب صرفه‌جویی کنم؟	محمدرضا هراتی	به تدبیر	۱۳۸۴
۲	چرا من باید بازیافت کنم؟	گرین جن محمدرضا هراتی	به تدبیر	۱۳۸۴
۳	دیروز ایران، حالا فلسطین	حمید گروگان	کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان	۱۳۸۰
۴	بچه‌ها و حفظ محیط زیست (۵۶) زنده باد زاینده‌رود	مهرنوش ضیاء شهابی	فنی ایران	۱۳۸۴
۵	کاشفان جوان (هوا و هواشناسی)	تیلور باربارا ترجمه آذین بهزادی	مدرسه برهان	۱۳۸۴
۶	آب	لور جو آلن ترجمه علیرضا توکلی	مدرسه برهان	۱۳۸۴
۷	ایران باستان	مهروش طهوری	محراب قلم	۱۳۸۴
۸	دایرةالمعارف پرسش‌ها و پاسخ‌ها (حمل و نقل)	بروکس فیلیپ ترجمه مجید عمیق	پیام آزادی	۱۳۸۳
۹	رودخانه‌ها و اقیانوس‌ها	تیلور باربارا ترجمه مهدی رزاقی کاشانی	تهران، مدرسه برهان	۱۳۸۴
۱۰	تاریخ نوآموز	مسعود جوادیان	محراب قلم	۱۳۷۸
۱۱	کوهستان	ترجمه رؤیا خوبی	تهران، محراب قلم	۱۳۸۳
۱۲	کتاب کار جغرافیای پایه چهارم دبستان	منصور ملک عباسی، پریسا مصطفی‌نژاد	تهران، رشد اندیشه	۱۳۸۴
۱۳	کتاب کار جغرافیای سال چهارم ابتدایی	مریم شمسی‌اللهی، مرتضی سمیعی	تهران مسلمان، روژین	۱۳۸۴
۱۴	گوناگونی آب و هوا	ترجمه علیرضا اسبقی	تهران، مبتکران	۱۳۸۳
۱۵	یک دایرةالمعارف مقدماتی (حمل و نقل)	ترجمه حسین ایرایی	تهران، پیام آزادی	۱۳۸۳
۱۶	کشتی و هواپیماها	ترجمه علاء نوری	تهران، مبتکران	۱۳۸۳
۱۷	چراهای شگفت‌انگیز، بیابان‌ها	ترجمه امیر صالحی طالقانی	محراب قلم	۱۳۸۳